

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Markéta Kadlečková

**Strategie posilování rodičovské role u otců v azylových domech pro
rodiny s dětmi**

Strategies for strengthening the parental role of fathers in shelters for
families with children

Praha 2025

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Cidlinská, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Kateřině Cidlinské, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování diplomové práce.

Mé poděkování patří zároveň zaměstnancům azylového domu pro rodiny s dětmi ve Vlašimi a čtyřech dalších azylových domů pro rodiny s dětmi za věnovaný čas a ochotu účastnit se výzkumu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Vlašimi, dne 19. květen 2025

Bc. Markéta Kadlečková

Klíčová slova (česky)

otec

rodičovská role

azylový dům

rodina

gender

sociální práce

Klíčová slova (anglicky):

father

parental role

asylum

family

gender

social work

Abstrakt (česky)

Cílem diplomové práce je porozumět tomu, jak sociální pracovníci a pracovníci azylových domů pro rodiny s dětmi reflektují rodičovskou roli u svých klientů-otců. V současné literatuře i praxi je pozornost směřována především na matky. Práce proto přináší nový pohled na téma rodičovství v azylových domech. Teoretická část představuje organizační strukturu azylových domů a teoretické přístupy k rodičovství, včetně genderových specifíků spojených s rodičovskou rolí se zaměřením na roli otců. Empirická část pojednává vlastní výzkum, který byl realizován formou hloubkových rozhovorů se sociálními pracovníci a pracovníky vybraných azylových domů pro rodiny s dětmi v ČR a také formou zúčastněného pozorování v daných azylových domech. K analýze dat bylo využito otevřené a axiální kódování. Výzkum ukázal, že navzdory deklarovanému rovnostářskému přístupu přetrvávají ve službách pro rodiny genderové stereotypy a nízká očekávání vůči otcům. Ti jsou často vnímáni jako méně kompetentní než matky a jejich role bývá přehlížena. Na pracovištích, kde je podporována týmová spolupráce, sdílení zkušeností a reflexe praxe, se však objevují funkčnější přístupy k posilování zapojení otců. Na základě těchto zjištění byla formulována doporučení pro práci s otci v azylových domech. Patří mezi ně zavádění genderově senzitivních školení pro pracovníky, vědomá práce se stereotypy a uznání otců jako plnohodnotných rodičů. Dále je doporučeno zaměřit se více na práci s celou rodinou a rozvíjet nástroje, které umožní otcům aktivně se zapojit do každodenní péče o děti.

Abstract (in English):

The aim of the thesis is to understand how social workers and workers of shelters for families with children reflect the parental role of their client-fathers. In current literature and practice, the focus is primarily on mothers. The work therefore brings a new perspective on the topic of parenting in shelters. The theoretical part presents the organizational structure of shelters and theoretical approaches to parenting, including gender specifics associated with the parental role with a focus on the role of fathers. The empirical part discusses our own research, which was carried out in the form of in-depth interviews with social workers and workers of selected shelters for families with children in the Czech Republic and also in the form of participant observation in the given shelters. Open and axial coding was used to analyze the data. The research revealed that despite a declared commitment to gender equality, gender stereotypes and low expectations towards fathers persist in family support services. Fathers are often perceived as less competent than mothers, and their role tends to be overlooked. However, in workplaces where teamwork, experience-sharing, and reflection are encouraged, more functional approaches to strengthening father involvement are emerging. Based on these findings, several recommendations have been formulated for working with fathers in shelters. These include the introduction of gender-sensitive training for staff, conscious reflection on stereotypes, and the recognition of fathers as equal caregivers. Additionally, it is recommended to place greater emphasis on working with the entire family and to develop tools that support fathers in taking an active role in daily childcare.

OBSAH

1	ÚVOD	16
2	AZYLOVÉ DOMY	18
2.1	HISTORIE AZYLOVÝCH DOMŮ	18
2.2	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA AZYLOVÝCH DOMŮ V ČR	19
2.2.1	<i>Cílové skupiny</i>	20
2.2.2	<i>Cíle</i>	22
2.2.3	<i>Činnosti</i>	23
2.3	LEGISLATIVA RELEVANTNÍ PRO CHOD AZYLOVÝCH DOMŮ	24
2.4	PERSONÁLNÍ ZAJIŠTĚNÍ	25
3	TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K RODIČOVSTVÍ	27
3.1	RODINA	27
3.1.1	<i>Proměna rodiny v čase</i>	28
3.1.2	<i>Funkce rodiny</i>	29
3.1.3	<i>Dysfunkce rodiny</i>	32
3.1.4	<i>Legislativní zakotvení práva na rodinu</i>	33
3.2	RODIČOVSTVÍ	34
3.2.1	<i>Osamělý rodič</i>	35
3.2.2	<i>Rodičovské kompetence</i>	36
3.2.3	<i>Styly výchovy</i>	37
3.2.4	<i>Rodičovství jako sociální konstrukt</i>	39
4	SPECIFIKA OTCOVSKÉ ROLE	41
4.1	GENDEROVÁ DIFERENCIACE RODIČOVSKÝCH ROLÍ	41
4.1.1	<i>Role matky</i>	41
4.1.2	<i>Tradiční otcovství</i>	42
4.1.3	<i>Současné otcovství</i>	44
4.2	OTCOVSKÁ DOVOLENÁ	46

4.3 OTEC SAMOŽIVITEL 47

4.4 VLIV NEPŘÍTOMNOSTI OTCE NA DÍTĚ 48

4.5 STIMULACE OTCOVSKÝCH ROLÍ A SOCIÁLNÍ PRÁCE 50

PRAKTICKÁ ČÁST 53

5 METODOLOGIE 53

5.1 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY 53

5.2 VÝZKUMNÁ STRATEGIE 54

5.3 METODY SBĚRU DAT A ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU 54

5.4 VÝZKUMNÝ VZOREK 56

5.5 METODA ANALÝZY DAT 57

6 VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ 58

6.1 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY PRÁCE S OTCI: MEZI INDIVIDUALIZACÍ A STEREOTYPIZACÍ 58

6.2 VNÍMÁNÍ RODIČOVSKÝCH KOMPETENCÍ MUŽŮ A ŽEN V PRAXI AZYLOVÝCH DOMŮ 61

6.3 MOŽNOSTI A LIMITY PODPORY ZE STRANY ZAŘÍZENÍ 65

7 DISKUZE 67

8 ZÁVĚR 69

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY 71

SEZNAM TABULEK 77

SEZNAM PŘÍLOH 78

PŘÍLOHA 1. 79

PŘÍLOHA 2. 81

PŘÍLOHA 3 83

PŘÍLOHA 4 88

PŘÍLOHA 5 90

Seznam zkratk:

ADRD	Azylový dům pro rodiny s dětmi
PSS	Pracovník v sociálních službách
SP	Sociální pracovník
VP	Vedoucí pracovník
ČR	Česká republika

Předmluva

Tato diplomová práce je zaměřena na strategie posilování rodičovských rolí u otců v azylových domech pro rodiny s dětmi. K volbě prostředí azylových domů s touto cílovou skupinou jsem byla inspirována vlastní pětiletou praxí na pozici pracovnice v sociálních službách v azylovém domě pro rodiny s dětmi ve Vlašimi. K zaměření pozornosti právě na otce jsem se rozhodla na základě měnícího se složení klientely tohoto azylového domu; v době, kdy jsem zde začínala působit, výrazně převažovaly osamocené matky s dětmi, zatímco v současné době převažují celé rodiny. Dalším podnětem pro toto rozhodnutí byla skutečnost, že jak v praxi, tak v dostupné literatuře, je pozornost zaměřena především na ženy-matky. Na muže, jako na rodiče, je však pozornost upřena jen zřídka.

Teoretická část práce se zaměřuje na seznámení s agendou a přístupem sociální práce v azylových domech a s konceptualizací rodičovské role. První kapitola obsahuje obecné seznámení s azylovými domy pro rodiny s dětmi v České Republice. Čtenář/ka se v rámci této kapitoly seznámí s historií azylových domů na území ČR a rovněž s jejich charakteristikou, cílovými skupinami, cíli, činnostmi, legislativou a personálním zajištěním.

Druhá z těchto teoretických kapitol je zaměřena na teoretické přístupy k rodičovství. Nejprve je představena samotná rodina jako společenská jednotka a proměny rodinného soužití v čase. Také jsou definovány rodinné funkce, dysfunkce a je představena relevantní legislativa. Následně jsou podrobněji pojednána témata rodičovství, samoživitelství a rodičovských kompetencí a jednotlivé výchovné styly a pojetí rodičovství jako sociálního konstruktů.

Ve třetí teoreticky zaměřené kapitole se zabývám specifikou otcovské role. Nejprve pojednávám o genderově diferencované roli otců a matek; pro porovnání stručně charakterizují i roli mateřskou. Následně jsou podrobněji popsány rozdíly mezi tradiční a současnou otcovskou rolí. Poté se věnuji otcům samoživitelům, institutu otcovské dovolené, problematice nepřítomnosti otce v rodině a jejímu vlivu na děti a rovněž se zabývám možnostmi, prostřednictvím kterých lze dosáhnout žádoucí podpory rodičovských rolí se zaměřením na otce.

Na tyto tři teoretické kapitoly navazuje kapitola praktická. V jejím rámci představuji metodologii a výsledky mého vlastního výzkumu, jehož cílem je zjistit, jakými způsoby probíhá posilování otcovské role ze strany zaměstnanců azylových domů.

Výzkum byl realizován formou hloubkových rozhovorů se sociálními pracovníci a pracovníky vybraných azylových domů pro rodiny s dětmi v ČR a také formou zúčastněného pozorování v daných azylových domech. K analýze dat byla využita metoda otevřeného a axiálního kódování.

1 Úvod

Jak jsem již zmínila v předmluvě, k volbě právě tématu posilování otcovské role v azylových domech jsem byla inspirována především mou pracovní zkušeností v azylovém domě pro rodiny s dětmi ve středočeské Vlašimi, jejímž zřizovatelem je Diakonie českobratrské církve evangelické. Jedná se o zařízení poskytující sociální službu v nepřetržitém provozu zpravidla na dobu jednoho kalendářního roku. Cílovou skupinou jsou osoby, které se nachází v nepříznivé životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Jedná se o těhotné ženy, matky či otce se svými nezletilými dětmi anebo celé rodiny.

Příčiny vedoucí klienty k nutnosti vyhledání této pobytové služby jsou různorodé. Může se jednat o nevyhovující rodinné zázemí, nevhodné bytové podmínky, ztrátu bydlení nebo partnera či vypršení lhůty jednoho roku v jiném azylovém zařízení. Součástí této tíživé situace zpravidla bývá bezútěšná situace finanční.

Ačkoliv je hlavním cílem azylových domů snaha pomoci klientům nalézt trvalé řešení jejich problémů a zajistit jim do budoucna samostatný život, na základě své praxe mohu říci, že není výjimkou, pokud se rodina z jednoho zařízení stěhuje do dalšího zařízení tohoto typu. K tomuto mnohdy dochází i řadu let za sebou a někdy tento vzorec lze vypožorovat i současně ve více generacích jednotlivých rodin. Toto je spojeno s celou řadou problémů a rizikových faktorů, které mohou mít neblahý vliv na vývoj dětí. Na těchto případech lze pozorovat, jak dochází k osvojování určitých vzorců chování z generace na generaci, které se ne vždy ukazují jako vhodné či akceptovatelné pro život v běžné neboli majoritní společnosti. Jedná se například o návyky komunikační či studijní a pracovní.

Při práci s těmito rodinami se nejčastěji řeší záležitosti spojené s bydlením, péčí o děti, s vyřizováním úředních záležitostí a také s hospodařením s penězi (Froňková, 2018). Dle mých zkušeností z praxe se zároveň objevují témata zaměřená na vztahy a na komunikaci mezi rodiči navzájem, mezi rodiči a dětmi i mezi jednotlivými sourozenci. Rovněž zde mají své místo otázky zaměřené na výchovu dětí a rodičovské kompetence, jelikož k rodičovství lze přistupovat z mnoha úhlů. Toto téma může být citlivou oblastí, ve které nemusí rodiče vždy spolupracovat dle představ sociálních pracovníků a pracovník.

Pokud se věnujeme studiu literatury či navštívíme některý z azylových domů a zaměříme se na jeho chod, můžeme si bez větších potíží povšimnout, že je zde pozornost zaměřena především na ženy-matky. Příkladem autorů takto orientovaných literárních

zdrojů jsou například Glumbíková a Gojová (2016), Froňková (2018), nebo Fialík a Sedláčková (2019). Toto není příliš překvapivé zjištění, vzhledem k dlouhodobě převažujícímu názoru ve společnosti, že péče o děti je primárně součástí mateřské, nikoli otcovské role. Otcovská role je naopak tradičně vnímána jako živitelská. Zastánkyní poměrně konzervativního pohledu na záležitosti rodičovství je například autorka Gillernová (2011). Vzhledem k tomuto převažujícímu zaměření pozornosti v literatuře i v praxi na ženy-matky jsem se rozhodla ve své práci zaměřit pozornost naopak na muže-otce a na genderová specifika otcovské role, protože i ta je pro vývoj dítěte podstatná (Gillernová, 2011; Roopnarine, 2015; Haworth, 2020).

Dále bych v Úvodu práce ráda vysvětlila mé rozhodnutí používat pojem klient namísto pojmu uživatel sociální služby. Ačkoliv některé zdroje uvádí, že označení klient navozuje představu poněkud pasivního a závislého postoje a dávají přednost pojmu uživatel sociální služby, v praxi prozatím převažuje spíše označení klient (Matoušek, 2016). Osobně také souzním s pohledem Matouška (2013a), který uvádí, že klient je dle současného významu slova někdo, kdo může vyjednávat o zakázce; není definován jako osoba, která je něčím deprivovaná nebo na něčem závislá. Ačkoliv se pojem uživatel sociální služby v současnosti stává často využívaným a je neutrální, považuji ho však za poněkud zdlouhavý a rozhodla jsem se ve své práci upřednostnit pojem klient, který dle mé zkušenosti v praxi převažuje a zároveň jej osobně nevnímám jako zpasivňující.

2 Azylové domy

V následující, teoreticky zaměřené kapitole se věnuji azylovým domům pro rodiny s dětmi (dále jen ADRD) na území České republiky. Nejprve stručně popisují historii této

sociální služby v ČR, představují charakteristiku ADRD, jejich cílovou skupinu, stanovené cíle, základní poskytované činnosti a legislativní ukotvení. Ačkoli hovořím primárně o nastavení této instituce v ČR, v mnoha základních ohledech se jedná o rysy, jaké najdeme i v sousedních zemích, jako je Slovensko, Polsko, Německo a Rakousko (Froňková, 2018). Následně se v podkapitole zaměřené na personální zajištění služby věnuji obvyklým náplním činnostem pracovníků v sociálních službách a sociálních pracovníků.

2.1 Historie azylových domů

Základy ochrany dětí na území současné ČR jsou historicky spojeny především se snahou snížit dětskou úmrtnost, která byla v 18. století vysoká a byla proto vnímána jako významný společenský problém. Tato snaha se promítla jak v občasném zákoně zaručujícím dětem dostupnost výchovy a výživy, tak ve vzniku institutu sirotčích spolků a různých sdružení na ochranu matek, včetně útulků pro matky. První takový útulek byl založen roku 1916 v Praze (Navrátil, 2013).

Od roku 1917 rovněž začaly být provozovány poradny pro matky. Ty poskytovaly jak sociální poradenství, tak poradenství lékařské a výchovné. Dále docházelo v Praze či v Brně k zřizování takzvaných útulen pro ženy, které při porodu mohly v tomto zařízení setrávat jak před porodem, tak i nějakou dobu po něm. Je zřejmé, že největší míra pozornosti byla zaměřena na matky nemanželských dětí; tyto ženy byly bezesporu nejvíce ohrožené. Systém služeb pro matky a děti budovaný od přelomu 19. a 20. století byl zásadně proměněn po roce 1948, kdy bylo velké množství zařízení a spolků z ideologických důvodů zrušeno (Navrátil, 2013). V období socialismu, tedy mezi lety 1948 – 1989, bylo režimem podporováno zapojování žen do práce prostřednictvím vytváření sítě jeslí, mateřských škol a školních družin. Chudoba byla redukována například dotováním cen bydlení, potravin a energií i poskytováním bezplatných školních a sociálních služeb (Doležel, 2013).

Další zásadní proměnou prošel tento systém péče o děti a matky po roce 1989, kdy se začaly formovat nové druhy organizací, a to včetně společností občanských a nestátního neziskového sektoru (Malík Holasová, 2014). Rovněž proběhla sociální reforma sociálního zabezpečení, která se zaměřovala především na rodinnou politiku. Toto bylo nezbytné, jelikož stávající systém byl v některých oblastech na vysoké úrovni, v jiných ovšem zaostával a byl nespravedlivý. Dalšími oblastmi, na které byla tato reforma zacílena, byly například politiky sociálního zabezpečení, politiky zaměstnanosti a pracovních příjmů

(Troster, 2009; Navrátil, 2013). V této době také začaly být zakládány azylové domy pro rodiny s dětmi do značné míry podobné těm, které známe v současné době. Tato zařízení byla a jsou zpravidla zřizována obcemi, církvemi či nestátními neziskovými organizacemi (Navrátil, 2013; Matoušek, 2013a).

O podobě, v jaké azylové domy pro tuto cílovou skupinu fungují v současné době, se podrobněji rozepisují v následujících podkapitolách. Nejprve však předesťtírám jejich základní charakteristiku.

2.2 Základní charakteristika azylových domů v ČR

Azylové domy poskytují pomoc a přechodné ubytování matkám, otcům či celým rodinám s nezletilými dětmi v tíživé sociální situaci, která je úzce spjata se ztrátou bydlení. Službu mohou využít rovněž těhotné ženy v krizi, jelikož azylové domy jsou založeny na koncepci ochrany jak narozeného, tak nenarozeného dítěte (Matoušek, 2013a). Pobyt v azylových domech můžeme zároveň zahrnout do širší definice bezdomovectví (Fialík a Sedláčková, 2019).

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádí zákon o sociálních službách, v paragrafu 22, dle současného znění, uvádí, že pobyt v azylovém domě bývá klientům zpravidla umožňován po dobu jednoho kalendářního roku. Z mé zkušenosti z praxe vyplývá, že individuálně může být tato doba prodloužena; například v případě, kdy by školou povinné dítě muselo z důvodu stěhování měnit školu pár měsíců před koncem školního roku. Pobyt může naopak být ukončen i dříve, což je častější varianta. K dřívějšímu ukončení pobytu dochází ze strany klienta například v případě, kdy si rodina najde samostatné bydlení. Rovněž může být pobyt ukončen ze strany zařízení. K tomuto dochází zejména v případech, kdy klienti nerespektují stanovené řady či nesplácí v domluvených termínech nájemné.

Klienti jsou povinni pravidelně hradit nájemné dle aktuálních ceníků, které se mezi jednotlivými zařízeními mohou lišit. Obvykle bývá stanovena odlišná částka pro dospělé osobu, pro dítě a pro bezdětnou těhotnou ženu. Vyhláška č. 505/2006 Sb., stanovuje maximální výši finančních částek, které může zařízení po svých klientech za poskytování svých služeb požadovat.

Provozní doba azylových domů bývá zpravidla nepřetržitá, zařízení jsou tedy otevřena 24 hodin denně a 365 dní v roce. Vzhledem k tomu, že tento typ zařízení slouží především osobám, které řeší situaci ztráty bydlení, která je mnohdy akutní, je tato

otevírací doba nezbytná. Obvykle zde přes den bývá přítomen vedoucí pracovník, sociální pracovník a pracovník v sociálních službách. Tento zde bývá přítomen i mimo běžnou pracovní dobu, aby byl zajištěn nepřetržitý chod služby. Dle kapacity zařízení se odvíjí počet jeho zaměstnanců. Kapacita zařízení se odvíjí od velikosti prostorů, kterými organizace disponuje. U institucí ve Středočeském kraji a v Praze se v průměru jedná o kapacitu přibližně 30 lůžek. Svou roli zde hrají i požární předpisy, které mohou regulovat maximální počet osob v jednotlivých patrech domu (MPSV, 2024).

Vedle klasických azylových domů, v nichž mohou klienti žít až jeden rok, a obvykle zájemci o ubytování musí kratší či delší časový úsek vyčkávat, existují i taková zařízení, která myslí i na situace, ve kterých rodina potřebuje bezodkladnou pomoc. Takováto zařízení disponují krizovými lůžky, na která mohou na omezenou dobu přijmout klienty ihned, přímo z ulice (Matoušek, 2013a).

Na území ČR je v současné době dle registru poskytovatelů sociálních služeb (MPSV, 2024) 213 azylových domů. Na matky či na celé rodiny s dětmi je zaměřeno 126 organizací (10 z nich se nachází ve Středočeském kraji). Zbývající azylové domy se zaměřují jen na bezdětné dospělé v tíživé životní situaci. Jednotlivé cílové skupiny jsou představeny v následující podkapitole.

2.2.1 Cílové skupiny

Služby azylových domů jsou obecně určeny pro takové osoby či rodiny, které se nachází v tíživé životní situaci. Pod pojmem nepříznivá sociální situace rozumíme souhrn nepříznivých okolností a podmínek, které souvisí s jedincem nebo se skupinou společně posuzovaných osob (jedná se o osoby společně žijící v jedné domácnosti). Pojem cílová skupina vztahující se k sociální službě je definován tíživou životní situací, která může být zapříčiněna nevhodnými životními návyky, prostředím či ohrožením hrozícím od ostatních osob (Matoušek, 2016).

Cílovou skupinou azylových domů jsou převážně matky s dětmi. Tato služba je však určena i pro bezdětné ženy, které jsou teprve v očekávání potomka. Některá zařízení, na která je v této práci zaměřována největší pozornost, umožňují pobyt nejen matkám s dětmi, ale i otcům s dětmi anebo celým rodinám pohromadě. Muži mají však obecně přístup k poskytování těchto sociálních služeb poněkud komplikovaný, jelikož většina organizací je zaměřena na poskytování pomoci pouze matkám s dětmi. Na území ČR je v současné době dle registru poskytovatelů sociálních služeb 126 zařízení zacílených pouze na matky s dětmi, zatímco na úplné rodiny i s otci cílí 50 institucí (MPSV, 2024).

Rodiny, které přichází do azylových domů, patří obvykle mezi sociálně slabé a společným znakem těchto osob je tíživá socioekonomická situace. Ta zpravidla zahrnuje ztrátu bydlení, život v nevhodných bytových podmínkách, dlouhodobou nezaměstnanost spjatou s nedostatkem finančních prostředků, absenci podpory ze strany blízké rodiny, nízký společenský status a nezřídka kdy i domácí násilí (Bechyňová, 2020). Na domácí násilí jako na častou příčinu hledání útočiště v ADRD upozorňují i autoři Fialík a Sedláčková (2019). Využití této služby přináší převážně matkám možnost, jak opustit násilnického partnera a zůstat pohromadě s dětmi i bez disponování finančními prostředky nezbytnými k zajištění vlastního bydlení.

Služby azylových domů kromě rodin úplných často využívají rodiny neúplné. Zde hovoříme o osamocených rodičích. Častěji se můžeme setkat s matkami samoživitelkami, v této situaci se však v menší míře vyskytují i muži, kteří se potýkají s velmi podobnými potížemi. Pro osamocené rodiče bývá náročné zejména časové sladění jak finančního zabezpečení rodiny, tak péče o domácnost a o děti, což by v rodině úplné bylo rozděleno mezi dva partnery. Z tohoto důvodu bývá rodič samoživitel častěji ohrožen chudobou, sociální izolací, nevyhovujícím bydlením, ale i nezaměstnaností (Sobotková, 2012; Roopnarine, 2015).

Touto situací trpí i děti, jelikož jim může být věnováno málo pozornosti, péče. To může mít negativní vliv i na školní a mimoškolní činnost dětí a mládeže (Bechyňová, 2020). U těchto dětí by mělo být usilováno o ochranu proti nejružnějším formám znevýhodnění a o zajištění pokud možno běžného a bezstarostného dětství (Matoušek, 2010). Děti mohou být v azylovém domě ubytovány společně s jejich rodičem či zákonným zástupcem zpravidla do jejich 18 let (ADRD, 2024; Acorus, 2024). Některé azylové domy však mají tuto hranici individuálně nastavenou na nižší věk, například na 12 let věku (ADMD, 2024). Bez ohledu na věk přijímaných dětí mají azylové domy společné ustanovené cíle, které představují níže.

2.2.2 Cíle

Cíle sociálních služeb jsou popisovány jako soubor očekávaných, realistických a konkrétních výsledků, kterých by jednotlivá zařízení v ideálním případě měla dosahovat (Matoušek, 2016). Jako hlavní cíl, ke kterému by měly azylové domy svým působením dospět, je stanovena snaha pomoci klientům s nalezením dlouhodobého řešení jejich individuálních problémů. Toto by v ideálním případě mělo vést do budoucna k jejich

samostatnému životu bez potřeby využívat opakovaně služeb těchto zařízení (Matoušek, 2010). Glumbíková a Gojová (2016) poukazují na skutečnost, že stávající nastavení azylových domů pro rodiny s dětmi je pro mnohé uživatele nevhodné a až v jedné třetině případů také neúčinné. Projevem tohoto je především časté střídání pobytů v různých azylových domech a s ním související neúspěšná reintegrace do běžného a dlouhodobého nájemního bydlení. Nevhodně nastavený chod služby, zejména jeho přísná a nepružná pravidla, zmiňují dále i autoři Fialík a Sedláčková (2019). Příkladem je nemožnost ponechat dítě samotné v prostorách AD, což může být problematické s ohledem na zaměstnání.

Azylové domy mají jako cíl dále ustanoveno zajištění bezpečného prostředí svým klientům prostřednictvím poskytnutí ubytování na přechodnou dobu. Jak jsem již zmínila dříve, přechodnou dobou bývá obvykle myšlen jeden rok. Tato doba by měla klientům poskytnout dostatek času a prostoru pro práci na řešení jejich tíživé sociální situace. K naplňování tohoto cíle je zapotřebí práce na individuálně naplánovaných cílech podpory klientů. K tomu rovněž napomáhá vytvoření podmínek k nabytí a osvojení takových dovedností, které mohou být klientům nápomocny při jejich začleňování (zpět) do běžného života (ADRD, 2024). Tím máme na mysli například oblast kulturní a společenskou, která by se měla po získání vhodného bydlení mimo sociálně vyloučené oblasti či sociální služby rovněž postupně zlepšovat. (Glumbíková a Gojová, 2016).

Froňková (2018) předkládá výstupy z výzkumu dokládající, že jsou klienti ihned po nástupu aktivizováni k hledání návazného ubytování – a právě v této oblasti je zřetelně patrný největší problém, jelikož se jen málokdy podaří nalézt návazné ubytování. Je tomu tak zejména proto, že zřizovatelé azylových domů zpravidla nevládnou volné byty k dalšímu užívání a protože v konkrétní lokalitě nemusí být dostupný systém prostupnosti bydlení. Běžný bytový trh také nemusí být pro klientelu dostupný, jelikož zde jsou často požadovány vysoké kauce a nájem. Diskriminační faktory, jako je příslušnost k etnické menšině či vyšší počet dětí v rodině, mohou rovněž sehrát roli.

Co se týče azylových domů, které jsou zaměřeny na matky s dětmi akutně ohrožené domácím násilím, je hlavním cílem především zajistit bezpečnost matky a jejich dětí před osobou, která se tohoto jednání dopouští. Tyto domy mohou mít utajovanou adresu nebo v nich ženy mohou vystupovat pod jiným jménem, aby bylo pachateli co nejvíce znemožněno jejich vypátrání. Dalšími z cílů, na jejichž naplňování se zde pracuje, bývá podpora žen v oblasti samostatného řešení jejich situace, stabilizace sociální a právní situace, stabilizace fyzického a psychického stavu rodiny a v dlouhodobém horizontu život

bez násilí (Acorus, 2024). K naplňování hlavního cíle i dílčích cílů společně přispívají všechny činnosti v rámci azylového domu vykonávané.

2.2.3 Činnosti

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádí zákon o sociálních službách, v paragrafu 22, dle současného znění, definuje tři typy základních činností, které jsou azylové domy povinny svým klientům zabezpečit. Jedná se o poskytnutí stravy, ubytování a o pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Azylové domy mají dle zmíněného zákona tyto povinnosti:

„a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy:

jedná se o vytvoření podmínek pro samostatnou přípravu nebo pomoc s přípravou stravy. Pracovníci mohou být u přípravy stravy nápomocni, například udělením rady nebo pomocí s vyhledáním vhodného receptu.

b) poskytnutí ubytování:

ubytování bývá poskytováno na dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok. Do tohoto bodu je zařazeno i umožnění celkové hygieny těla a zároveň vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, nebo k pravidelné výměně prádla ložního.

c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

jedná se o pomoc při vyřizování běžných záležitostí, i těch vyplývajících z individuálních plánů a o pomoc při obnově nebo upevnění kontaktu s rodinou. Poskytována je i podpora při dalších aktivitách podporujících klientovo sociální začleňování, včetně uplatňování zákonných nároků a pohledávek.“

Základní činností, kterou jsou všechny sociální služby ze zákona povinny pro své klienty zaopatřit, je sociální poradenství v základním rozsahu. Toto základní sociální poradenství má za úkol poskytovat potřebné, spíše obecněji zaměřené informace, které mohou být klientům nápomocny při řešení jejich tíživé situace. Kromě základního poradenství je poskytováno i odborné sociální poradenství; v případech, kdy klientova situace vyžaduje v nějaké oblasti více specializovanou intervenci. Tento typ poradenství se totiž dále diferencuje dle konkrétnějších okruhů. Může se jednat například o občanské poradny, manželské a rodinné poradny či poradny pro oběti trestných činů a domácího násilí (Česko, 2006). Dále pojednávám o další relevantní legislativě pro tuto oblast.

2.3 Legislativa relevantní pro chod azylových domů

Zákonem, který je pro chod azylových domů nejrelevantnějším, je zákon číslo 108/2006 Sbírky, o sociálních službách. Tento zákon uvádí přehled základních činností, které jsou azylové domy povinny svým klientům poskytovat, a rovněž definuje podmínky nutné k výkonu povolání pracovníka v sociálních službách a sociálního pracovníka. SP se neobejde bez vyššího či vysokého vzdělání v relevantním oboru, zatímco pro PSS je dostatečné i základní vzdělání, pokud je doplněno akreditovaným kvalifikačním kurzem. Osoby, které mají maturitní vzdělání v relevantním studijním oboru, jsou povinnosti absolvování tohoto kurzu zbaveny. Pro SP i PSS je ze strany zaměstnavatele nezbytné zajistit minimálně 24 hodin dalšího vzdělávání za jeden kalendářní rok a rovněž pravidelná supervizní setkání.

Zákon číslo 108/2006 Sbírky, o sociálních službách zároveň také předkládá dělení sociálních služeb na služby sociální péče, služby sociální prevence a sociální poradenství. Další užívané rozdělení je dle místa výkonu služby; terénní, ambulantní a pobytové. Azylové domy dle tohoto dělení můžeme zařadit mezi sociální služby pobytové, které jsou zároveň službami sociální prevence. Jelikož daný zákon rovněž ukládá všem poskytovatelům sociálních služeb povinnost poskytovat svým klientům základní sociální poradenství, azylové domy zároveň plní i tuto funkci.

Pro cílovou skupinu využívající služeb azylových domů je dále podstatným zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Tento zákon definuje především příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení a vymezuje podmínky jejich nárokovosti. V případě, kdy jedinec nesplňuje podmínky tímto zákonem stanovené, nárok na zmíněné dávky nemá. V odůvodněných případech však lze poskytnout dávku mimořádné okamžité pomoci.

2.4 Personální zajištění

K zajištění chodu azylového domu je zapotřebí obsazení několika klíčových pracovních pozic. Jedná se zejména o pracovníky v sociálních službách a o sociální pracovníky. Kromě těchto pozic bývají zastoupeny rovněž vedoucí pozice a pozice zajišťující účetní a provozní záležitosti. Tito se zpravidla nevěnují přímé práci s klienty, ale jsou pro bezproblémový chod organizace nezbytní. Do zařízení dále mohou docházet různí externisté, kteří se věnují například volnočasovým aktivitám s dětmi či psychoterapeutickým činnostem.

Všichni zaměstnanci musí mít vzdělání, které odpovídá jejich pracovní pozici. Právem a zároveň povinností zaměstnanců je účast na vzdělávacích školeních zaměřených na různá témata související s výkonem práce s touto cílovou skupinou. Tyto kurzy přináší zaměstnancům nové poznatky a jsou podstatné pro úspěšný proces zkvalitňování služby. Na toto místo lze zařadit i supervizní setkání, na kterých mohou pracovníci na pozici PSS a SP několikrát ročně v bezpečném prostředí reflektovat své postoje, názory, zkušenosti, nejistoty a sdílet je s ostatními kolegy. Supervize, podobně jako školení zaměřená například na otcovské silné stránky, potřeby a zkušenosti, se ukazuje v prostředí sociální práce s rodiči jako přínosná. Absolvování kurzů totiž může přispět k větší pravděpodobnosti zapojování otců do péče o děti ze strany SP (Haworth, 2020).

Pozice pracovníka v sociálních službách (dále jen PSS) jsou zastoupeny téměř ve všech existujících sociálních službách a náplň jejich práce je poměrně široká škála činností. Vzhledem k cílové skupině v azylových domech se nejedná o přímou práci s klientem v podobě pomoci s osobní hygienou, s oblékáním či s přípravou a podáváním pokrmů. Z mé praktické zkušenosti vyplývá, že se jedná spíše o podporu klientů při jejich běžných denních činnostech a o pomoc při obstarávání různých osobních záležitostí. Dále je PSS nápomocen při uspokojování psychosociálních potřeb, při zprostředkování sociálních kontaktů, při různých výchovných, vzdělávacích a aktivizačních činnostech. Může rovněž být žádán o udělení rady v oblasti přípravy pokrmů, péče o domácnost či o děti, jak uvádí vyhláška č. 505/2006 Sb.

Dále je zapotřebí, aby PSS podporovaly klienty v plnění jejich individuálně sestavených plánů. K tomuto může docházet například prostřednictvím připomínání termínů, ve kterých si klient má zařídit například školní, lékařskou či jinou záležitost. Obecně je záhodno uplatňovat ke klientům individuální přístup. PSS dále vedou dokumentaci o každém klientovi, dohlíží na bezproblémový chod zařízení a vykonávají činnosti s tímto související, připravují ubytování pro nové uživatele a seznamují je s chodem zařízení. Rovněž mohou zastupovat sociálního pracovníka při nástupu či při ukončení pobytu klientů (MPSV, 2021). Můžeme tedy s jistotou říci, že PSS sehrávají důležitou roli ve vztahu k podpoře rodičovské role klientů azylových domů právě tím, že se podílejí na každodenních záležitostech, které jednotlivé rodiny řeší.

V prostředí azylových domů sociální pracovník vykonává především úkony spojené s vedením dokumentace jednotlivých klientů. SP se v pravidelných intervalech s klienty schází za účelem vypracování individuálních plánů, které se následně vyhodnocují a upravují dle potřeby. SP dále klientům poskytuje sociálně právní poradenství, může

vykonávat sociální šetření a zabezpečovat sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů, vykonávat analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti a přispívat k sociální rehabilitaci klientů. Všechny tyto činnosti přispívají k vhodnému poskytování podpory klientům i v oblasti jejich rodičovských rolí (Česko, 2006).

National Institute for social work training (2022) uvádí, že vztah, který vzniká mezi sociálním pracovníkem a klientem je pro případovou práci klíčový. Tento vztah lze jen těžko připodobnit k jiným vztahům, které běžně navazujeme. Ze všeho nejbližší má zřejmě ke vztahu pacienta a lékaře, který vzniká kvůli pacientově nemoci a končí s jejím vyléčením. Pacient v tomto procesu však plně spoléhá na diagnostiku provedenou ze strany lékaře, zatímco klient musí se SP na složité zakázce spolupracovat, podílet se na hledání jejího řešení a odhalit svou minulost, plány a charakter. Logicky je tak součástí agendy SP v azylových domech také hovořit s klienty o tom, jak se cítí ve své rodičovské roli a poskytování pomoci s jejím zvládnutím.

Jak z této podkapitoly vyplývá, agendy SP i PSS úzce souvisí s možnostmi podpory rodičovských rolí. Do toho, co podpora rodičovských rolí vlastně znamená, se promítají i naše představy o tom, co vše rodičovská role obnáší a také to, jak by měla samotná rodina a rodičovství ideálně vypadat. Tomuto se blíže věnuji v následující kapitole.

3 Teoretické přístupy k rodičovství

S tím, jak je v azylových domech podporována rodičovská role otců, souvisí také to, co si pracovníci a pracovnice těchto zařízení pod rodičovstvím a rodinou představují. Proto se v rámci této kapitoly zaměřuji na představení těchto dvou konceptů. Nejprve se věnuji samotné rodině a následně různým jejím proměnám v čase. Rodinná uskupení prošla během let mnohými více či méně podstatnými změnami; tyto společně vedly k utvoření rodiny v podobě, kterou známe dnes. Poté definuji rodinné funkce a dysfunkce, které jsou zejména u rodin ohrožených sociálním vyloučením podstatnou součástí sociální práce vedoucí ke zlepšení jejich situace. Následně předestírám legislativu pro rodinu relevantní.

Dále pojednávám o samotném rodičovství. Příchod nového člena rodiny může být pro partnery náročnou zkouškou jejich vztahu, která může vyústit až v rozloučení této dvojice. Na tomto místě proto postupně pojednávám nejen o rodičovských kompetencích, ale také o osamělých rodičích. Následně představuji jednotlivé výchovné styly a rovněž pojetí rodičovství jako sociálního konstruktů.

3.1 Rodina

Rodina je malou primární skupinou, základní jednotkou společnosti a zároveň prostředím, ve kterém se většina z nás narodila a vyrůstala, ať už se jednalo o rodinu úplnou či neúplnou, vlastní či nevlastní. Každý jedinec si z tohoto prostředí odnáší jiné zážitky a vzpomínky; tyto mohou, ale nemusí být pozitivní. Toto může být u rodin ohrožených, které využívají služeb azylových domů a musí se potýkat s nejrůznějšími těžkostmi, poměrně často zastoupené.

Rodina je definována různými autory z různých prostředí a dekad různými způsoby, ačkoli je tradičně vnímána jako společenství osob, které k sobě navzájem pojí pokrevní příbuzenství či sňatek. Autoři však zdůrazňují skutečnost, že rodina kvůli značné variabilitě není zcela jednoznačně vymežitelná; nahlíží na ni tedy především skrze vztahy v ní navázané, spíše než skrze biologické příbuzenství (Matoušek, 2014; Laing, 2018; Mátel, 2019). Takto pojatou definici uvádí například americká národní asociace sociálních pracovníků (Mátel, 2019). Ta udává, že rodina je seskupením dvou či více osob, které se navzájem za rodinu považují a jsou na sebe ochotni vzít závazky a odpovědnost, které jsou pro zdravý rodinný život potřebné.

Matoušek (2014) dále uvádí, že v naší současné společnosti rodinu nelze výstižně popsat pouze na základě vzniku příbuzenství sňatkem či narozením dítěte, ale že bychom spíše mohli rodinné soužití popsat jako soužití osob v rodinném společenství. Toto společenství je vytvořeno na základě citových vazeb mezi dospělými partnery, kteří mohou, ale nemusí být odlišného pohlaví.

Laing (2018) začíná své dílo větou „*mluvíme o rodinách, jako bychom všichni věděli, co rodiny jsou*“. Dále o rodinách hovoří jako o takových skupinách osob, které společně po určitou dobu žijí a zároveň mezi sebou navzájem chovají manželské či jiné příbuzenské vztahy. Jednotliví členové se mohou cítit být součástí této sítě rodinných vztahů ve větší či menší míře a rovněž jí mohou přisuzovat odlišnou váhu. Rodiče mohou být například vnímáni téměř jako srostlá rodičovská matice, nebo naopak jako od sebe navzájem oddělení, až vzájemně bojující. Podobně můžeme popsat i vztahy mezi sourozenci, mezi rodiči a jejich dětmi i vztahy v kontextu širší rodiny.

Dynamika a struktura rodin se zároveň odvíjí od kulturního prostředí. Můžeme tedy pozorovat odlišnosti v pojetí rodin v různých zemích a kulturách, nebo i v rámci jednoho státu. Toto je zároveň proměnlivé i v průběhu času (Laing, 2018). Lze tedy předpokládat, že i přístup pracovníků a pracovníc azylových domů k rodičovské roli klientů bude ovlivněn tím, jaké představy o rodině jsou typické v současném českém prostředí. Tyto představy se sice vyvíjejí, ale můžeme říci, že do značné míry vycházejí z představ o tzv. tradiční rodině, jejíž proměnu v čase představuji níže.

3.1.1 Proměna rodiny v čase

Rodina je zásadním způsobem formována společností, což vedlo v průběhu času k množství změn s tím, jak se měnila samotná společnost; značnou roli zde sehrála sekularizace společnosti. Ve druhé polovině 20. století došlo k výraznému zviditelnění těchto změn (Holá, 2014).

Rodina, kterou nazýváme tradiční, se od rodiny moderní liší v několika základních ohledech. V křesťanské společnosti byl do začátku 20. století například neakceptovatelný mimomanželský sex a potomek či rozvod manželství. V této době rovněž rodiny zastávaly funkci různých typů v současnosti veřejných institucí, jako například mateřské školy či zařízení pro seniory. Dřívějším klasickým rodinným uskupením byla vícegnerační, monogamní rodina patriarchálního ražení. Od doby industrializace, kdy se oddělila soukromá/rodinná sféra a veřejná/pracovní sféra života bylo běžným rozdělení povinností

mezi manžele, kdy muž odcházel za zaměstnáním a žena se věnovala domácnosti a dětem. Toto se významně proměňuje po druhé světové válce, kdy ženy masově vstoupily na trh práce poté, co během války nahradily muže i na těch pracovních pozicích, kde do té doby dominovali muži (Renzetti a Curran, 2005).

Rodina prošla významným historickým vývojem. Například volba životního partnera, která v dřívějších dobách spadala převážně do rodinných kompetencí, se v čase také zásadním způsobem proměnila - směrem ke svobodné volbě. Dříve nerozlučitelné manželské svazky se staly poměrně křehkou institucí a mimomanželský pohlavní styk či početí potomka již nejsou předmětem společenské stigmatizace. Rovněž „tradiční“¹ rozdělení povinností mezi partnery se zásadním způsobem proměnilo; ženy běžně budují svou kariéru, na rodičovské dovolené mohou s dětmi zůstat i otcové a institut otcovské dovolené, přesněji řečeno otcovské poporodní péče, se pozvolna rozšiřuje. Méně neobvyklým se pomalu stává i soužití stejnopohlavních partnerů (Holá, 2014).

Zároveň postmoderní rodiny již nejsou zakládány pouze za účelem spojení majetku a plození potomků, ale především kvůli uspokojování citových potřeb partnerů. Rozhodnutí o tom, kdy budou mít partneři děti a kolik jich bude, jsou vědomou volbou partnerů; zatímco ještě před sto lety děti přicházely do rodin „tak, jak je seslal Bůh“. Velký počet dětí dnes není nutností, jako tomu bylo v dobách, kdy panovala vysoká dětská úmrtnost a neexistující sociální péče, která vedla k nutnosti péče o staré a nemocné v domácím prostředí. Oproti tomuto dřívějšímu standardu je vyšší počet dětí v majoritních západních společnostech vnímán spíše jako anomálie (Matoušek, 2013b). Další oblastí, ve které došlo v průběhu času ke změnám, jsou rodinné funkce.

3.1.2 Funkce rodiny

I přes množství proměn popsaných v předcházející podkapitole, zůstává nejstarší základní společenská skupina nepostradatelnou a těžko nahraditelnou; zejména co se jejich funkcí týče. Jak predestírám v následujícím textu, i v rámci těchto funkcí dochází v průběhu let k méně či více zásadním změnám. V předkládaném dělení jsem se rozhodla vycházet z rozdělení jednotlivých funkcí rodiny dle Procházky (2012), se kterým se do značné míry ztotožňují autorky Gillernová (2011) i Kurucová (2016).

¹ Jsem si vědoma poněkud problematického užívání slova „tradiční“ ve vztahu k rodině a genderovým rolím, neboť z historických pramenů vyplývá, že to, co si pod tím běžně představujeme, se týkalo především vyšších společenských vrstev v 19. století; ve zbytku společnosti ženy vždy pracovaly a v zemědělské éře bylo rozdělení činností na ženské a mužské ještě méně výrazné (Renzetti a Curran, 2005). Termín „tradiční“ tedy používám způsobem, jakým je běžně používán ve veřejném diskurzu.

a) Funkce biologicko-reprodukční:

rodina je nejvhodnějším prostředím pro reprodukci rodu prostřednictvím plození dalších lidských pokolení; tak tomu bylo dříve a je i nyní. Nejen v ČR, ale i v celém západním světě, je však trvalým trendem pokles porodnosti. Dochází například k poměrně častému odkládání rodičovství a není výjimečné, ani pokud se pár rozhodne pro bezdětnost. Gillernová (2011) upozorňuje na jisté ohrožení této funkce související právě s klesající mírou plodnosti. Rovněž uvádí, že v důsledku tohoto je na rodinu v posledních letech v menší míře nahlíženo jako na nositelku zachování lidského rodu, ale spíše jako na místo, kde jsou uspokojovány potřeby jejích členů.

b) Funkce sociálně-ekonomická:

rodina má v rámci této funkce za úkol zabezpečit potřeby všech členů rodiny spjaté s ekonomickou, hmotnou a zároveň se sociální stránkou. Ohledně zabezpečení této funkce může být kromě samotné rodiny nápomocný i stát. K tomu může docházet prostřednictvím poskytování finančních dávek a zřizování sociálních služeb zaměřených na rodinu. V této funkci došlo ke změnám zejména v oblasti vstupu žen na trh práce. Gillernová (2011) tuto funkci pojmenovává jako materiálně-ekonomickou. Tato funkce dle autorky rovněž ztrácí na významu, jelikož současná společnost prostřednictvím institucí a trhu stále více přebírá odpovědnost za zabezpečení a péči o jednotlivce, čímž se zátěž rodiny v tomto ohledu snižuje.

c) Funkce výchovná:

rodina tuto funkci v ideálním případě naplňuje prostřednictvím cílevědomé a záměrné snahy rodičů, kteří se svým potomkům snaží předat hodnoty a normy společenského soužití, vést je k vzdělávání a stát se pro ně vzorem a oporou. Gillernová (2011) považuje tuto funkci za stěží nahraditelnou, ačkoliv může být částečně nahrazována některými veřejnými institucemi. Výchovné přístupy se mohou v jednotlivých rodinách značně lišit a v prostředí rodin ohrožených sociálním vyloučením se může jednat o problematickou oblast. O jednotlivých stylech výchovy podrobněji pojednávám v kapitole Styly výchovy.

d) Funkce socializační:

rodina je primárním prostředím, ve kterém si dítě osvojuje základní návyky a způsoby chování společensky běžné. Kurucová (2016) v kontextu této funkce hovoří o socializaci jedince, jelikož dítě si na základě rodinného prostředí osvojuje modely chování, komunikace a potřebné sociální schopnosti. Stejně jako v předchozí výchovné funkci v této oblasti mohou mít sociálně problematické rodiny potíže. K tomu dochází zejména kvůli nedostatečnému množství podnětů, které má dítě k dispozici a kvůli mnohdy bezútešnému každodennímu prostředí spojenému s problémy v mnoha oblastech, včetně těch mezilidských.

e) Funkce emocionální:

tato funkce je považována za velmi významnou, ale zároveň za značně ohroženou. Tento problém však není pouze současným trendem, například v důsledku vyšší rozvodovosti, ale byl přítomen i v minulosti, kdy byl často zesílen větším důrazem na autoritu, než na vzájemné porozumění. Dle Kurucové (2016) je emocionální funkce nejpodstatnější co se týče soudržnosti rodiny. Rodina by měla v rámci této funkce vytvářet stabilní a nezbytné citové zázemí naplněné láskou a bezpečím, které by mělo dítě vnímat. Selhání v této oblasti přináší citovou deprivaci, která může jedince pocházejícího z tohoto prostředí doprovázet v průběhu celého jeho života a vést k mnoha problémům jak v rámci vztahu sám k sobě, tak ve vztazích k ostatním.

f) Funkce ochranná a domestikační:

ochranná funkce spočívá v zajištění všech životních potřeb rodinných příslušníků a funguje na principu spoluúčasti jak na zdravotní, tak na sociální péči o znevýhodněné členy rodiny. Kurucová (2016) dodává, že rodina v těchto náročných obdobích poskytuje svým členům pocit jistoty a bezpečí. V této oblasti došlo ke změnám zejména v zavedení institucí, které rodině ulehčují péči o nejmenší, nemocné či stárnoucí členy.

Domestikační funkce spočívá ve vytvoření zázemí fyzického i citového. Rodina by měla v rámci této funkce poskytovat fyzické útočiště a zároveň i emocionální přijetí.

g) Funkce rekreační a regenerační

tato funkce spočívá zejména ve způsobech trávení volného času; na ten je v současné době kladen větší důraz, než kdy dříve, jelikož se ukazuje, že způsob jeho

trávení je významný. Společné trávení volného času v rodině je vnímáno jako pozitivní aspekt, který hraje roli v utváření životního stylu a rovněž může být vhodnou prevencí proti rizikovým způsobům chování. Každou volnočasovou činnost však za preventivně působící zajisté považovat nemůžeme (Procházka, 2012).

Rodiče by ideálně měli usilovat dle svých individuálních schopností o naplňování těchto funkcí v uspokojivé a společensky akceptovatelné míře; v případech, že na to vlastními silami nestačí, by měl pomoci stát prostřednictvím služeb zaměřených na rodinu. Jakmile dojde k zásadnímu a dlouhodobému narušení některé z výše uvedených rodinných funkcí, můžeme hovořit o rodině dysfunkční.

3.1.3 Dysfunkce rodiny

Současný pohled na dysfunkční rodinné soužití popisuje takovou rodinu, ve které je jeden či více členů původcem nezdravého chování. Obvykle je zde přítomné popírání, neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, podřizování osobní identity rodinné identitě, individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace a pravidla. Problematické mohou být rovněž nejasně vytyčené nebo naopak rigidní hranice mezi členy rodiny zvyšující pravděpodobnost vzniku rodinné dysfunkce. V tomto ohledu jsou zároveň potencionálně rizikové i takové situace, kdy dochází k nějaké zásadní proměně rodinného soužití. Tím může být například narození, úmrtí či dlouhodobé onemocnění člena rodiny (Sobotková, 2012).

Všechny tyto charakteristiky mohou, ale nemusí vést k nežádoucímu chování, jako je užívání návykových látek, asociální chování či neurotické potíže. Toto nežádoucí psychopatologické chování jednoho člena rodiny však ovlivňuje i její další členy. Na místě však není předpoklad, že jedinec trpící psychickou poruchou musí nezbytně pocházet z dysfunkčního prostředí (Sobotková, 2012). U rodin využívajících služeb azylových domů může být spouštěčem dysfunkčnosti například nejistá bytová situace, dlouhodobé finanční potíže, rozvrat partnerství, domácí násilí, návykové látky či psychické nebo fyzické potíže (Bechyňová, 2020). Funkčnost rodiny do jisté míry souvisí s tím, jak rodiče přistupují ke své rodičovské roli, co vnímají jako její součást a proč to mají nastaveno právě takto. Proto se v následující podkapitole blíže zaměřuji na současný obraz rodičovství, který uvádím legislativou pro tuto oblast relevantní.

3.1.4 Legislativní zakotvení práva na rodinu

Smyslem legislativních zakotvení týkajících se rodinného soužití je zajistit dohled nad výkonem některých základních funkcí rodiny, které jsem výše představila. Právo na rodinu je v českém ústavním právu zakotveno především skrz Listinu základních práv a svobod, která je zároveň nejvýznamnější legislativou upravující institut rodiny. O rodině a o rodičovství uvádí, že jsou pod ochranou zákona. Ochrana je zdůvodněna významem rodiny jako základní a přirozené jednotky společnosti. Dále zaručuje zvláštní ochranu dětí, mladistvých a těhotných žen; těm zejména v oblasti pracovně-právních vztahů a vhodných pracovních podmínek. Dětem dále zaručuje stejná práva, ať už se jedná o děti manželské či nemanželské a rodičům pečujícím o děti přisuzuje právo na pomoc ze strany státu. Péči o děti a jejich výchovu ustanovuje právem jejich rodičů; tato rodičovská práva však mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny i proti jejich vůli prostřednictvím rozhodnutí soudu na základě zákona. Jediným důvodem pro odebrání dítěte však nemohou být nedostatečné bytové podmínky či sociální nouze (LZPS, 1993). Tato ustanovení jsou zacílena zejména na rodinné funkce biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomické a výchovné.

Další legislativní zakotvení můžeme nalézt v občanském zákoníku. Ten upravuje především práva a povinnosti mezi manželi navzájem, mezi rodiči a dětmi a mezi dětmi a dalšími osobami, které nahrazují péči rodičů. Dále se zabývá manželstvím a registrovaným partnerstvím, příbuzenstvím, vyživovací povinností a osvojením dětí i jinými formami náhradní rodinné péče, například poručenstvím, opatrovnictvím či ústavní výchovou (OZ, 2012). Tato ustanovení jsou zacílena zejména na rodinné funkce sociálně-ekonomické, výchovné a ochranné.

Důležitým je také zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Tento zákon upravuje státní sociální dávky, které jsou vypláceny na podporu rodin. Jedná se o přídavky na děti, o rodičovský příspěvek, o příspěvek na bydlení, o porodné a pohřebné. Rodičovský příspěvek je poskytován každému rodiči, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o nejmladší dítě v rodině, bez ohledu na rodinnou finanční situaci. Na zbývající dávky má nárok pouze taková rodina, která se prokazatelně nachází ve finanční tísní. Toto se obvykle prokazuje prostřednictvím rozhodného příjmu rodiny; rodina má na tyto dávky nárok, pokud rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky

životního minima rodiny a koeficientu 3,4 násobku životního minima. Tato ustanovení jsou zacílena zejména na rodinnou funkci sociálně-ekonomickou.

3.2 Rodičovství

Narození potomka s sebou přináší velké množství změn pro oba jeho rodiče a případně i pro jeho sourozence. Žena a muž, kteří nově vstupují do rodičovských rolí, se musí vypořádat s přijetím nové zodpovědnosti a povinnosti péče o potomka, které jdou ruku v ruce s jeho výchovou. Toto může být mnohdy nelehký úkol. Rodičovství je zásadní životní změnou, která s sebou nese mnoho radostí, starostí a přínosů i přítěží. Můžeme dokonce říci, že je změnou nejvýznamnější. Je tedy žádoucí, aby se partneři k tomuto kroku rozhodli po zralé úvaze, v době, kdy jsou emocionálně připraveni a disponují vhodnými bytovými a finančními podmínkami (Sobotková, 2012).

Ačkoliv je v současné době běžně dostupná celá řada antikoncepčních metod a věk prvorodiček se zvyšuje, z mých zkušeností z praxe vyplývá, že vyšší počet dětí v rodině a těhotenství dívek mnohdy ještě nezletilých jsou poměrně častým jevem mezi klientkami azylových domů. Důkazem tohoto je existence azylových domů, které své služby specializují i na pomoc nezletilým matkám (například Dům svaté Eufrasie či Azylový dům Rokycany). Je pochopitelné, že takto mladý pár obvykle vhodnými emocionálními, bytovými ani finančními podmínkami nedisponuje.

V současné společnosti se rozvíjí poněkud ambivalentní vztah k rodičovství; faktory pro mohou být převáženy faktory proti. Může se jednat o zásah do pracovní kariéry zejména u matek vzhledem k tomu, že muži se nezapojují rovným dílem do péče o děti, o značnou ztrátu svobody a volného času či o ekonomickou náročnost výchovy dítěte. Rovněž je zde riziko narušení vztahu s partnerem a rovnou celá řada rizik zdravotních a výchovných (Procházka, 2012).

Sobotková (2012) ve svém díle prezentovala výsledky výzkumu zaměřeného na rozdíly ve stylu rodičovství u mladších a starších rodičů a na odlišnosti ve vývoji jejich dětí. Nejvýraznější rozdíly se objevily v oblasti interakcí rodičů s dětmi – starší matky citlivěji a rychleji reagovaly na projevy dítěte, více je zapojovaly do zájmových činností a místo fyzických aktivit upřednostňovaly konverzaci. Překvapivým zjištěním však bylo, že mladší matky častěji uváděly vysokou míru únavy a různé somatické obtíže. Navzdory očekávání mladší matky spí s malými dětmi ve stejném pokoji či posteli méně často než matky starší. Výsledky zároveň ukázaly, že nejen věk rodičů, ale i to, zda dítě vychovává jeden rodič nebo oba, významně ovlivňuje jejich přístup k rodičovství.

3.2.1 Osamělý rodič

Ve společnosti obecně i mezi klienty azylových domů jsou rodiny s jedním rodičem v současné době poměrně častým typem rodinného soužití. V Evropské unii se konkrétně v roce 2023 jednalo o 12,4% domácností s jedním rodičem, zatímco domácností s oběma rodiči bylo 63,6%. Nejnižší počet neúplných rodin je na Slovensku (2,9%) a v Řecku (4,3%), naopak nejvyšší je v Estonsku (35%) a v Litvě (28,4%) (Eurostat, 2023). Přibližně z devadesáti procent jsou v roli osamělého rodiče ženy (Babalise, 2018).

Stejně jako pojetí rodiny, i pojetí rodičovství prochází historickými proměnami. Dříve bylo na svobodné matky pohlíženo se značnou mírou negativního hodnocení, až odsouzení. Tyto ženy byly často velmi mladého věku. V poslední době je mezi matkami samoživitelkami větší počet žen v období střední dospělosti a sociální stigma s tímto rodinným stavem spojené je na ústupu. Zároveň je na vzestupu počet žen, které chtějí být svobodné a záměrně počaly dítě s mužem, se kterým do trvalého vztahu ani vstoupit nechtěly či dítě adoptovaly nebo přijaly do pěstounské péče (Sobotková, 2012).

Dle Sobotkové (2012) i Babalise (2018) je nejčastější příčinou vzniku neúplných rodin však stále rozvod, rozchod či ovdovění. Vzhledem k tomu, že děti bývají po rozvodu zpravidla svěřeny do péče svých matek, jsou šance na vstup do druhého manželství vyšší pro muže. Český statistický úřad uvádí, že v roce 2017 bylo v ČR ohroženo příjmovou chudobou 9,1% osob, přičemž mezi nejvíce ohrožené skupiny patřily matky samoživitelky (ČSÚ, 2017). Nejen, že disponují pouze jedním platem, jelikož alimenty jsou obvykle nízké a zároveň je otcí často odmítají platit, ale také jsou na trhu práce odměňovány méně, než muži. Toto je příčinou častějšího vyhledávání služeb AD ze strany matek.

Autoři Roopnarine (2015) a Mikulková (2019) shodně poukazují na rizikové situace a negativa, která pro rodinu vyplývají z nepřítomnosti otce. Nepřítomnost otce může mít na děti závažné dopady, například v podobě horších školních výsledků, vyšší pravděpodobnosti problémového chování, obtíží v budování zdravých sociálních vztahů nebo zvýšeného rizika emočních problémů, jako jsou úzkosti a deprese. Z pohledu rodinného fungování může absence otce znamenat i menší stabilitu domácího prostředí a oslabenou schopnost matky zvládat nároky spojené s výchovou a zabezpečením rodiny.

Sobotková (2012) tento pohled doplňuje tvrzením, že proti dřívějšímu všeobecnému přesvědčení i neúplné rodiny mohou být spokojené, své situaci přizpůsobené a dobře začleněné do společnosti. Tento úspěch však závisí na řadě vnitřních i vnějších faktorů, jako je například psychický a fyzický stav členů rodiny, jejich bytová a finanční

situace a míra podpory poskytovaná dalšími osobami. Pokud nejsou tyto faktory dostatečně silné, osamělí rodiče se mohou potýkat s poměrně velkým množstvím potíží.

Konkrétně lze tyto obtíže rozdělit do tří hlavních oblastí. První oblastí jsou finance, zaměstnání a vedení domácnosti - například potíže se zajištěním dostatečných příjmů a organizací každodenních povinností. Druhou oblastí jsou osobní potíže – zvýšený stres, změny v sebepojetí a ohrožení osobní identity či pocit osobního selhání. Třetí oblastí jsou vztahy – konflikty s dětmi či s bývalým partnerem a nejistota ohledně navazování případného nového vztahu. Toto vše dohromady může vést ke ztrátě energie, k pocitům beznaděje nebo až k depresi.

V situaci, kdy jeden rodič musí zvládat všechny záležitosti, které dříve byly rozděleny mezi dva partnery, není tento vývoj ničím neobvyklým. S těmito nepříjemnostmi však může účinně pomoci podpůrná sociální síť či podpora poskytnutá ze strany odborníků, a to ideálně co nejdříve po rozpadu vztahu (Sobotková, 2012). Renzetti a Curran (2005) upozorňují na skutečnost, že matkám samoživitelkám se zpravidla nedostává podpory od ostatních v jejich okolí v takové míře, jako otcům samoživitelům, kvůli čemuž se cítí osamoceny. Ať už jde o rodiny úplné, či neúplné, klíčovou oblastí našeho zájmu zůstávají rodičovské kompetence, protože právě ty zásadně ovlivňují, jak kvalitně je dítě vychováváno a jak se mu daří v různých oblastech života.

3.2.2 Rodičovské kompetence

Ačkoliv rodičovské kompetence představují podstatný aspekt rodičovství, v odborné literatuře se příliš často s vymezením tohoto pojmu nesetkáme. Rodičovské kompetence, ani jejich rozsah v našich podmínkách tedy jednoznačně ukotveny nejsou, přestože jsou zásadními pro vyhodnocení situace dítěte a pro učinění rozhodnutí ve věci péče o něj. V této oblasti je rovněž zapotřebí osvěta veřejnosti prostřednictvím jejího informování o rodičovských kompetencích a o různé míře jejich naplňování. Toto by mělo přispět k postupné destigmatizaci rodin ze sociálně znevýhodněného prostředí, kterým jsou nižší rodičovské kompetence obvykle připisovány. Osvěta veřejnosti může k destigmatizaci přispět tak, že lidé lépe porozumí okolnostem, které ovlivňují rodičovské kompetence, a přestanou vnímat rodiny ze znevýhodněného prostředí stereotypně. Díky tomu by se mohla zvýšit empatie, podpora preventivních opatření a také prostor pro růst těchto rodin bez předsudků ze strany společnosti.

Můžeme se setkat s vymezením rodičovských kompetencí jako takových schopností a dovedností rodiče, které dítěti umožňují, aby se ve všech oblastech života

přirozeně vyvíjelo. Rodiče by tedy měli, ať už samostatně či s podporou, uspokojovat potomkovy potřeby odpovídající jeho věku, duševnímu, mentálnímu i tělesnému vývoji a tím podporovat rozvoj jeho potenciálu (Kotalová Jůzová a kol., 2019).

Rodičovské kompetence jsou dále definovány jako soubor různých vlastností, dovedností, schopností a znalostí, které rodič využívá při výchově dítěte. Jednotlivé kompetence jsou důležitými faktory pro funkčnost rodiny; jsou nezbytné pro uspokojivý výkon jejích jednotlivých funkcí. Co se týče vlastností, zpravidla se jedná o trpělivost, o zdravé sebevědomí a o jistou osobnostní vyzrállost k výkonu rodičovství potřebnou. Dovednosti jsou definovány zejména pro oblast zvládnutí péče o dítě, do čehož je zahrnuta časová organizace, schopnosti přípravy vhodné stravy odpovídající věku dítěte a rovněž finanční gramotnost. Mezi důležité schopnosti patří zejména naslouchání, povzbuzování, výchova a vedení dítěte se stanovením vhodných hranic a projevem zájmu. Podstatná je zároveň schopnost zajištění stabilního a bezpečného rodinného zázemí. Mezi znalosti můžeme zahrnout znalost fyzických i psychických potřeb dítěte, jeho psychomotorického vývoje, rozvoje jeho schopností a dovedností a zároveň i práva dítěte (MPSV, 2021b).

Jedná se o velmi citlivou oblast, proto by jakýkoliv zásah do situace v rodině, například ze strany pracovníků a pracovníc azylových domů, měl být na přiměřené úrovni a měl by respektovat úroveň rodičovských kompetencí a v co nejvyšší možné míře zachovávat samostatnost rodiny a její soukromí. K tomuto může přispět využití přirozených zdrojů rodiny, například ze strany širšího příbuzenstva. Kompetence je vhodné usměrňovat formou doporučení až v situaci, kdy by se jejich nedostatek mohl negativně podepsat na dítěti. Nepříjemné je vydávání příkazů a zákazů (Kotalová Jůzová a kol., 2019). Na zřetel je také třeba vzít styl výchovy, který může v rodině převažovat.

3.2.3 Styly výchovy

Stejně tak jako existuje mnoho podob rodiny a přístupů k rodičovství, tak existují různé styly výchovy. Ty se odvíjí zpravidla od normativních představ spojených s rodičovstvím v dané kultuře a také od emočního vztahu mezi rodiči a dětmi, od způsobů kladení požadavků a nároků na děti a způsobů kontroly jejich plnění (Procházka, 2012). Ve stylech výchovy se často propisují rovněž skryté a převzaté prvky a tradice. Toto může být příčinou možného zkresleného či neúplného vnímání svého vlastního výchovného stylu u rodičů; není to ovšem pravidlem, rodiče si mohou svého výchovného stylu být vědomi plně (Gillernová, 2011).

Psycholog Kurt Lewin, kterým se ve svém díle zabýval Čáp (2007), je považován za průkopníka v oblasti výchovných stylů. Termíny, které v souvislosti s jeho třemi definovanými styly výchovy užíval, jsou využívány i v současnosti, ačkoliv vznikaly již v roce 1939. Lewin se začal zamýšlet nad diferenciací přístupů k výchově po přestěhování z Německa do Spojených států. Zatímco v Německu byl rozšířený styl autoritativní, v USA převládal styl liberálnější. Poté se Lewin zaměřil rovněž na dopady rozdílnosti výchovy na osobnost dítěte a definoval tři výchovné styly: autokratický, liberální a demokratický. Ačkoli typologií výchovných stylů existuje poměrně široké množství, všechny do značné míry z Lewinova rozdělení vycházejí a kladou důraz zejména na míru autority uplatňované ze strany rodiče. Na tomto místě předkládám rozdělení dle Procházky (2012).

a) Autoritářská (autokratická) výchova:

v tomto přístupu je nejsilněji uplatňován vliv, síla a moc, prostřednictvím kterých dospělý od dítěte vyžaduje poslušnost. Typickou zde bývá strohá komunikace a chladnější emocionální vztah, který je okořeněn o emočně napjaté reakce při neuposlechnutí zákazů a neplnění příkazů. Může se vyskytovat manipulativní výchova spjatá se systémem odměn a trestů, někdy i fyzických. Tento typ výchovy je problematický, zejména jeli uplatňován v pubertě, kdy může být podnětem pro útěk dětí z rodiny či pro rozvoj rizikových forem chování. Čáp (2007) o tomto výchovném stylu hovoří jako o nedostatečně respektujícím k potřebám dětí; s tímto souzní i Gillernová (2011).

b) Volná (liberální) výchova:

můžeme říci, že tento přístup je pravým opakem přístupu autoritářského. Rodiče zpravidla do potenciálu dítěte příliš nezasahují a vnímají ho jako samostatnou osobnost. Tento přístup přispívá k rozvoji svobody a kreativity, ale může vést ke konfliktům s pravidly nastavenými ve škole či v zaměstnání. Čáp (2007) uvádí, že v tomto přístupu dominuje slabé vedení, kdy vychovatel neklade požadavky anebo nekontroluje jejich plnění. Gillernová (2011) o tomto výchovném stylu hovoří jako o shovívavém, ve kterém jsou hranice vymezeny pouze nejasně.

c) Demokratická výchova:

tento přístup je zlatou střední cestou mezi nároky, požadavky a mezi prostorem a svobodou. Základní je diskutování nastavených pravidel, osobní příklad ze strany rodiče a poskytování podpory dítěti. Důležité je zde však zachování rodičovské autority. Vhodnou

rodičovskou autoritou mohou být ti, kteří jsou schopni zvládat sami sebe a vytvářet pro děti vhodná pravidla na základě svých zkušeností a na svém vlastním příkladě směřovat děti k sebevýchově. Čáp (2007) označuje tento přístup jako sociálně-integrační. Gillernová (2011) o tomto výchovném stylu hovoří jako o autoritativně-vzájemném, kdy rodiče jsou kontrolující a nároční, ale zároveň laskaví a akceptující.

d) Zanedbávající výchova:

tento styl předkládá Gillernová (2011), která ho definuje lhostejností rodičů směrem k dítěti. Rodiče na dítě nekladou žádné nároky, nejeví o něj a o jeho rozvoj dostatečnou míru zájmu a v některých případech mohou být citově chladní či dítě odmítat.

3.2.4 Rodičovství jako sociální konstrukt

Na rodičovství můžeme nahlížet ze dvou úhlů. Prvním z nich je názor, že jde o jakýsi lidský instinkt či pud, který je v člověku hluboce zakořeněn za účelem zajištění reprodukce dalších generací. Druhý pohled, na který se v této podkapitole zaměřuji, je pojetí rodičovství jako sociálně vykonstruovaného, kulturně definovaného. Pokud je náplň rodičovství kulturně stanovena, proč by nemohlo být stejně tak ustanoveno rodičovství samo o sobě? Rovněž proměna rodičovství v průběhu času poukazuje spíše na jeho sociální podmíněnost než na jeho „přirozenost“.

Při představování historických proměn rodin výše již bylo zmíněno, jak se proměňovalo genderové rozdělení rolí v rodině. To, co nazýváme tradiční rodinou, je spojováno se zřetelně odlišenou úlohou matky a otce v rodině. Otec měl na starosti materiální zajištění rodiny a byl autoritou, zatímco matka se věnovala každodenní péči o domácnost a o děti. Toto se výrazněji proměňuje od poloviny dvacátého století v souvislosti s ekonomickou emancipací žen, nižší sňatečností a vysokou rozvodovostí. Toto vedlo k nárůstu počtu matek a otců žijících odděleně, čímž vzrostl význam pečujícího rodiče, obvykle matky, na úkor rodiče nepřítomného, většinou otce (Nešporová, 2012). Tyto okolnosti přenesly větší míru nároků na matky. Důkazem toho je například institut rodičovské dovolené, který byl v ČR přístupný pouze matkám až do roku 2001.

V posledních letech se ve vnímání rodičovství objevuje nový trend, který upřednostňuje ideál sdíleného rodičovství. Jeho prostřednictvím je posilována zejména poměrně slabá otcovská role v současné rodině. Sdílené rodičovství chápe otce a matku

jako partnery schopné rovnocenně o děti pečovat prakticky od jejich narození, ačkoliv v realitě je tento ideál stále poněkud limitovaný (Nešporová, 2012).

I přes opatření sociální politiky, která se snaží aktivní otcovství podpořit například prostřednictvím otcovské dovolené, se ukazuje, že samotná existence těchto institutů k zásadní změně ve společnosti nestačí. Muži, kteří chtějí o své děti pečovat ve větší míře než jejich partnerky, se stále mohou dostat do kolize s převažujícím názorem společnosti, že tato pečovatelská role není dostatečně maskulinní, na což poukazuje i skutečnost, že v ČR využívá možnosti rodičovské dovolené jen 2% otců (MPSV, 2023). Toto procento se v čase výrazně nemění (RILSA, 2023).

Společnost musí být na změny v tomto ohledu zralá a připravená. Ačkoliv ženy v naší společnosti vykazují poměrně vysoký zájem o zapojení na trhu práce, většina z nich využívá umožňovanou délku rodičovské dovolené naplno. V ČR tedy stále zásadním způsobem převažuje model, kdy je matka s dítětem po mateřské dovolené doma a to až tři roky v rámci rodičovské dovolené. Tato doba se někdy ještě prodlouží, pokud se například rodině nepodaří sehnat volné místo v předškolním zařízení (ESF, 2019). Co se týče zahraničí, všechny státy Evropské unie rodičovskou dovolenou umožňují. Nejvyšší míru účasti otců na rodičovské dovolené má Švédsko (44%) a za ním následuje Německo (30%), a dále Holandsko, Portugalsko a Irsko s průměrem kolem 25% (Van Belle, 2016).

4 Specifika otcovské role

V poslední teoreticky zaměřené kapitole svou pozornost zaměřuji na genderově diferencované role otců a matek. Pro porovnání nejprve stručně charakterizuji roli

mateřskou a následně popisují rozdíly mezi tradiční a současnou otcovskou rolí; v průběhu historie nastal v této oblasti znatelný posun. Rovněž se zaměřuji na v literatuře i v praxi poněkud opomíjenou skupinu, kterou jsou otcové samoživitelé, a věnují se institutu otcovské dovolené neboli dávatce otcovské poporodní péče. Tu v ČR dlouhodobě čerpá přes 40 % otců a podíl mužů, kteří se jí rozhodnou využít, se zásadněji nemění (VÚPSV, 2022). Dále se podrobněji věnují problematice nepřítomnosti otce v rodině a jejímu vlivu na děti a zabývám se možnostmi, prostřednictvím kterých lze dosáhnout žádoucí podpory rodičovských rolí se zaměřením na otce.

4.1 Genderová diferenciacce rodičovských rolí

Odlišování mateřské a otcovské role souvisí s genderovým řádem ve společnosti, s představami, co to znamená být žena a muž, a tedy i matka a otec. Na rozdíl od pohlaví, které je biologickou charakteristikou, je gender společenskou konstrukcí, proto se mu také někdy říká sociální pohlaví. Jedná se o kategorie kontrastujících charakteristik označovaných jako feminní či maskulinní, které jsou odrazem společenských očekávání spjatých s rolemi žen a mužů. Tyto rozdíly jsou kulturně podmíněny a jsou proměnlivé dle času či místa. To znamená, že názory ohledně vhodného chování typického pro ženy či pro muže mohou mít jak různé společnosti, tak tytéž společnosti v různých stádiích svého vývoje, mnohdy velmi odlišné. Rovněž se mohou navzájem odlišovat názory jednotlivých skupin v rámci jedné společnosti (Čermáková, 2018). Stejně tak, jako se rozcházejí představy členů naší společnosti o roli mužské a ženské, se rozcházejí i představy o mateřské a otcovské roli a o tom, co by mělo být jejich náplní.

4.1.1 Role matky

Lidová moudrost říká, že matka je na rozdíl od otce jistá vždy. Reveley (2019) předkládá myšlenku, že při porodu nepřichází na svět pouze novorozenci, ale i matky; respektive jejich zcela nové osobnostní identity. Tento přechod k nové roli může však být ztížen nejistotou a nestabilitou, se kterou se ženy musí mnohdy potýkat. U mužů o změně identity takto ve společnosti obvykle příliš neuvažujeme.

Gillernová (2011) dále označuje mateřskou osobu jako prvopečovatelku, která má lepší genetickou výbavu k péči o dítě v raných etapách jeho vývoje. V jejím chování je podle ní znatelná velká míra empatie pro potřeby dítěte a její chování má zásadní emocionální význam. Pokud je žena pro svou mateřskou roli zralá, vyvolává u dítěte pocit

bezpečí a pocit, že je akceptováno a milováno. Rovněž mu poskytuje důvěru v sebe, v jeho nejbližší prostředí i v okolní svět obecně. Výroky této autorky jasně poukazují na konzervativní genderové představy o roli matek a otců, jelikož genetická vybavenost k pečovatelskému je již dávno popřeným konstruktem. Autorčino dílo je nám důkazem, že kulturně podmíněné představy o odlišné roli matek a otců se propisují i do odborných děl, čímž je reprodukovány a dále posilují.

Pro matku a pro otce má rozhodnutí „mít děti“ mnohdy odlišné dopady (Gillernová, 2011). Zásadní změnou, kterou matky v českém prostředí na rozdíl od otců obvykle zažívají, je jejich vytržení ze stávající profesní dráhy, mnohdy i na několik let. Toto jde ruku v ruce s jistým stažením se do domácnosti, zatímco kariéra otců zůstává bez většího narušení. Důkazem jsou výsledky studií předkládané ve zprávě o rodině RILSA (2023). Ty uvádí, že v ČR převažuje častější, ne však jednomyslná, preference celodenní docházky dítěte do předškolního zařízení až od tří let věku. Rovněž se více než polovina rodičů nezaopatřených dětí domnívá, že matka dítěte mladšího třech let by neměla vůbec pracovat. Zpráva o rodině dále uvádí, že v úplných rodinách s dítětem do třech let věku pracoval v 67% případů pouze otec. Konkrétní počty žen a mužů čerpajících rodičovský příspěvek uvádí MPSV (2023); za rok 2022 se jednalo o 278 000 matek a 5 000 otců.

Čas, který matky tráví činnostmi souvisejícími s péčí o děti, je dvakrát až třikrát delší, než jak je tomu u mužů. Ve srovnání s otcovstvím vyžaduje mateřství v naší kultuře více času, multitasking, fyzickou i emocionální práci, sladování časových harmonogramů všech členů rodiny, čas o samotě s dětmi a celkovou zodpovědnost za řízení péče o rodinu (Roopnarine, 2015). S vnímáním mateřství šly vždy ruku v ruce i představy o otcovství. Na proměnu otcovské role od tradičního pojetí až po to současné se blíže zaměřuji v následujících dvou podkapitolách.

4.1.2 Tradiční otcovství

Sociální konstrukce otcovství, tedy normy, právní rámce, společenská očekávání a činnosti s otcovskou rolí spjaté, jsou komplexní koncept, který se mění v čase a v prostoru, stejně jako celá rodina. V minulosti bylo v evropských společnostech stojících na křesťanském základě rodičovství podmiňováno manželstvím. To, kromě jiného, sociálně konstituovalo a potvrzovalo otcovství, které by jinak mohlo být sporné. V tradičním konceptu otcovské role bylo hlavním úkolem mužů především zajišťovat děti i svou ženu po stránce materiální. Otec byl rovněž hlavní autoritou rodiny, zajišťoval její status a prestiž. Od toho se odvíjela i jeho povinnost ochránit svou rodinu, což ho zároveň

opravňovalo k uplatňování formálního i neformálního práva kontroly nad svou ženou a dětmi (Nešporová, 2012).

V 19. století se muži-otci uplatňovali zejména ve veřejné sféře. Kromě nižších společenských vrstev byli zpravidla jediným živitelem rodiny. Ideál otce jako živitele se promítl i do sociálních politik evropských států první poloviny 20. století, kdy byli muži vnímáni především jako pracovníci, občané či vojáci – nikoliv přímo jako otcové. Druhá polovina 20. století však přinesla v této oblasti značné změny. Nejvýznamnější z nich bylo postupné odnímání otcovských svrchovaných práv nad ostatními členy rodiny, což vedlo k oslabení jeho autority. K tomu přispěla nejen vyšší účast žen na pracovním trhu, která oslabila dosavadní ekonomickou převahu otců, ale i navýšení četnosti rozvodů, nesezdaných soužití a počet samostatně žijících matek (Nešporová, 2012). Roopnarine (2015) předkládá názor, že právě model rodiny se dvěma živiteli vážně podkopal podmínky pro tradiční model „otce chlebováře“.

Zmíněné změny vedly k takzvané krizi otcovství. Tuto krizi lze vysvětlit z perspektivy feministické, strukturalistické a kulturní, které se v praxi překrývají. Vlivem feministického hnutí došlo k problematizaci moci otce ostatními členy rodiny a k požadavkům větší rovnosti v rozdělení genderových rolí v rodině. Strukturalistická perspektiva poukazuje na posun k postindustriální ekonomice, který mnohé otce zbavil jejich primární role chlebováře. Kulturní perspektiva věnuje pozornost změnám v životním stylu, které přinesly krizi tradičních otcovských rolí. S krizí otcovství souvisí především dvě znepokojující skutečnosti. První z nich je zvyšující se podíl domácností samoživitelek a samoživitelů. Druhou z nich je problematika otců, kteří tráví většinu svého času mimo domov a téměř se tedy nepodílí na chodu domácnosti a na výchově dětí (Roopnarine, 2015).

Vyšší míra zapojení žen na trh práce tedy vyvolala nutnost vyššího zapojení mužů do domácích povinností a do péče o potomky. V tomto ohledu je nutné nejen opustit tradiční pohled na mužskou participaci na péči o děti jako na doplňkovou, ale také otcovskou péči považovat za stejně podstatnou, jako je pečovatelská práce matek. Ve společnosti může být však znatelný rozpor mezi silnou podporou otcovské péče a relativně nízkou úrovní péče reálně otci vykonávané. S tím souvisí dva úhly pohledu - optimistický a pesimistický. Optimistický pohled odkazuje na rostoucí zapojení otce do rodiny a na genderovou rovnost rodičů, označovanou jako nové otcovství. Pesimistický pohled poukazuje na deficitní model otcovství soustředěný na obavy z chybějící otcovské role v rodině a jeho nedostatečné finanční odpovědnosti za děti (Roopnarine, 2015).

Byly to právě obavy z možných negativních dopadů nepřítomných a neangažovaných otců zejména na výchovu dětí, které vedly k hledání nových možností, jak otce ve vyšší míře zapojit do péče o děti. Tohoto cíle mělo být dosaženo prostřednictvím většího sdílení rodičovských povinností mezi oba rodiče; například rozšířením práva čerpat rodičovskou dovolenou i na muže a možností využití otcovské poporodní péče se otcům umožňuje jejich aktivní zapojení do péče (Roopnarine, 2015).

4.1.3 Současné otcovství

V předchozí podkapitole nastíněná krize otcovství vedla k redefinování této role. S ohledem na to, že se zaměstnaní rodiče snaží sladit nepřetržitou péči o dítě s časem stráveným v zaměstnání za účelem finančního zajištění rodiny, vznikly požadavky na režim umožňující udržitelnou kombinaci pracovního a rodinného života (Kosłowski, 2022). Společně s většími nároky na tuto rovnováhu vznikl model takzvaného nového či aktivního otcovství (Roopnarine, 2015). Jeho náplní je podíl na péči o dítě i o domácnost, který je rovnocenný s povinnostmi matky; a to již od útlého věku dítěte. Otec se v této roli může chovat téměř stejně, jako matka. Může projevovat své emoce, vykonávat všechny úkony spjaté s péčí o dítě i o domácnost, ale i přes to si zachovává svou mužskou identitu. Nepředpokládáme však, že by otec převzal všechny rodičovské povinnosti sám na sebe; spíše je společně s matkou sdílí a rovnocenně se zapojuje (Nešporová, 2012). Pro ženy přináší větší podíl účasti muže na péči o dítě i domácnost naopak možnost se více věnovat práci a seberealizaci i mimo rodinu.

Aktivní otcovství může být odmítáno jak muži, kteří o výkon této aktivní role nemusí mít vždy zájem, tak ženami. Zpravidla se jedná o ženy, pro které může být zaměstnání méně prioritní, nebo o ženy s výrazně feminním nastavením či náboženským přesvědčením. Tyto ženy svou identitu budují zejména na svém mateřství a nechtějí do této oblasti svého partnera příliš vpustit, protože by tím mohlo být narušeno jejich výsadní postavení ve vztahu k dítěti a k péči o něj (Nešporová, 2012).

Pro otce přechod k rodičovství nebývá většinou natolik zásadním, jako pro matku, jelikož otec zpravidla neopouští své zaměstnání; naopak se na něj může začít více soustředit, aby pro svou rodinu zajistil dostatek finančních prostředků. Zde je opět důležité si uvědomit, že intenzita zapojení otců do péče o děti a tedy i dopady rodičovství na jejich životy se kulturně odlišují. Česká společnost přitom patří v Evropě k těm nejkonzervativnějším, kde má rodičovství největší dopady na zapojení žen na trhu práce. Z dat Eurostatu vyplývá, že mezi ženami s dětmi do 6 let věku je zaměstnaných pouze

44%. Jedná o velmi nízkou míru zaměstnanosti v porovnání s ostatními státy Evropské unie (ESF, 2019). Roopnarine (2015) předkládá skutečnost, že muži se od žen vlastně příliš neliší v délce jejich plodného období; muži vstupují do rodičovství přibližně o dva roky později než ženy. Muži však zůstávají bezdětní častěji, než je tomu u žen. Pravděpodobnost, zda se muž stane otcem, je silněji než u žen ovlivněna socioekonomickými faktory. Tato skutečnost souvisí s tím, že muži jsou ve větší míře vnímáni jako primární živitelé.

Role otce může být takzvaně mnohvrstevnatá. Jedna vrstva představuje otce biologického, tedy toho, kdo dítě zplodil. Druhá vrstva představuje otce právního, tedy muže uvedeného v rodném listě dítěte. Třetí vrstvu tvoří otec sociální, tedy ten, který se reálně podílí na péči o dítě a na jeho výchově. Je obtížné určit, která z těchto rolí je pro dítě nejdůležitější. V tradičním uspořádání společnosti obvykle jeden muž zastupoval všechny tyto tři role současně. V důsledku proměn společnosti však stále častěji dochází k situacím, kdy se tyto role rozdělují mezi dva různé muže – například biologickým otcem je jeden muž, zatímco sociálním a právním otcem, tedy tím, kdo dítě vychovává a je za něj právně zodpovědný, je muž jiný (Mikulková, 2019). Jelikož manželství postupně ztratilo na významu v oblasti určování otcovství, institucionální otcovství bylo nahrazeno otcovstvím vztahovým, které je závislé na vůli otce a matky. Oba tyto typy vlastně sociálním otcovstvím jsou a nemusí být nutně totožné s otcovstvím biologickým. S rozvojem genetického testování otcovství však dochází ke zvyšování významu biologických otců pro vymezení jejich práv a povinností (Nešporová, 2012).

Mikulková (2019) dále předkládá několik repertoárů neboli subrolí otců. Kromě tradičních rolí živitele a hlavy rodiny se jedná i o roli představitele původu, který je zdrojem identity dítěte. Dále otec může naplňovat roli pečovatele, vychovatele a učitele, který všestranně své potomky rozvíjí a předává jim své zkušenosti a znalosti. Otec může být rovněž dětem partnerem pro hry, nad kterými společně tráví volný čas, a také významnou blízkou osobou, která buduje a upevňuje citovou vazbu s dítětem a svou přítomností rozšiřuje jeho okruh blízkých lidí.

Otcové jednající jako primární pečovatelé mají tendenci k projevení větší míry hravosti, než matky. Rovněž ve větší míře zapojují děti do různých pohybových aktivit (Lamb, 2010; Haworth, 2020). S tímto souvisí výrok, že otec ve větší míře dítěti umožňuje experimentování, podporuje jeho sebedůvěru, tvořivost, pomáhá mu čelit konfliktním situacím a posiluje jeho odolnost (Gillernová, 2011). Jedná se o důsledky specifického pojetí otcovské role v naší kultuře a době a zároveň o důsledek zpravidla vyššího zatížení

žen každodenní péčí o domácnost, což snižuje časový prostor na hru. Lamb (2010) dodává, že otcovskou roli však nemůžeme vymezit pouze jako partnera pro hru s dětmi a nositele mužského vzoru, jelikož jejich pole působnosti je mnohem širší.

Někteří muži však nemusí vnímat sami sebe v roli pečovatele a mohou se vyhýbat interakcím se sociálními pracovníky, pokud v jejich rodinné situaci vyvstane tato potřeba. I v současné době přetrvává názor, že péče o děti je „ženská práce“ a na matky je pohlíženo jako na schopnější a přirozenější pečovatelky. Otcové jsou stále poněkud umístěni ve vedlejší roli, jako sekundární rodič a často i živitel rodiny. Společenské normy však pomalu postupují směrem k většímu uznání angažovaných otců (Gillernová, 2011; Haworth, 2020), což je promítá také do vzniku a rozšiřování institutu otcovské dovolené.

4.2 Otcovská dovolená

Zatímco pro délku mateřské dovolené je ustanovena celosvětová minimální doba čtrnácti týdnů, pro otcovskou dovolenou žádné časové vymezení neexistuje (Koslowski, 2022). Od roku 2001 však mohou v ČR otcové využívat rodičovskou dovolenou stejně tak, jako matky (ČSSZ, 2024). První zemí, která toto umožňovala, bylo Švédsko v roce 1974 (Koslowski, 2022). Od roku 2018 je v ČR zaveden rovněž institut otcovské dovolené. Nejprve byla tato možnost poskytována na 7 kalendářních dnů, od roku 2022 se délka možného čerpání zvýšila na 14 kalendářních dnů. Tato dávka nemocenského pojištění s přesným názvem „dávka otcovské poporodní péče“ je vyplácena v souvislosti s otcovskou péčí o novorozené dítě. Dávku může čerpat otec dítěte či rodič, který převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu. Nárok na dávku má i otec, jehož dítě se narodilo mrtvé anebo zemřelo v jeho prvních šesti týdnech života (ČSSZ, 2024).

Podmínkami nároku na tuto dávku je účast na nemocenském pojištění a zapsání otce v rodném listě dítěte. Den nástupu na otcovskou dovolenou lze zvolit kdykoliv v období prvních šesti týdnů ode dne narození dítěte či jeho převzetí do péče. Dávku lze čerpat v případě narození dvojčat či víceročet jen jednou. Dávka je vyplácena zpětně a činí 70% redukováného denního vyměřovacího základu za kalendářní den. Denní vyměřovací základ se zpravidla zjišťuje z příjmu za 12 kalendářních měsíců před nástupem na „dovolenou“ (RILSA, 2023; ČSSZ, 2024).

Hlavní smysl této dávky spočívá v navázání bližšího vztahu otce s dítětem. Podstatným je i dosažení rovnoměrnější dělby péče o dítě mezi rodiče (VÚPSV, 2015).

Dalším aspektem je možnost trávit čas se svou partnerkou, novorozeným dítětem a případně i se staršími dětmi (Koslowski, 2022). Vzhledem k časové dotaci v řádu pouhých několika dnů je tento záměr však poněkud nesmyslný. Méně podstatným je vnímán faktor umožnění dřívějšího zapojení matek do pracovního procesu. Mezi další benefity této dávky patří bezesporu úleva matce v péči o dítě a její vystřídání například v případě nemoci.

Při rozhodování otců, zda tuto možnost využijí, hraje roli zejména shoda názoru s partnerkou a její zdravotní stav. Podstatná je však rovněž jistota, že nedojde k ohrožení jejich postavení v zaměstnání; to značí zájem o vlastní kariéru s ohledem na roli živitele rodiny, která bývá v tomto období nejvýraznější (VÚPSV, 2015). S tímto se ztotožňuje i studie Nešporové (2020). Ta dále uvádí, že rozhodnutí, zda k využití otcovské dojde či nikoliv, bylo ze strany rodičů učiněno již před narozením potomka. RILSA (2023) uvádí, že otcovská dovolená je muži využívána výrazně častěji, než dovolená rodičovská; otcovskou dovolenou v roce 2022 čerpal každý druhý otec novorozeného dítěte. Odlišný přístup k čerpání těchto příspěvků může vycházet z rozdílného vnímání rodičovské a otcovské dovolené. Zatímco rodičovská dovolená je často chápána jako dlouhodobá a výrazná kariéerní pauza spojená s péčí o dítě, otcovská dovolená bývá vnímána spíše jako krátké volno, které na profesní dráhu nemá zásadní dopad. Podobně jako muži příliš nevyužívají institutu rodičovské dovolené, ocitají se zřídka také v roli samoživitelů.

4.3 Otec samoživitel

Obvykle bývá rodičem, kterému je po rozpadu partnerství svěřeno dítě do péče, matka. Mezi osamělými rodiči matky tedy výrazně převažují a otcové zastávající tuto roli zůstávají poněkud opomíjenými, téměř až neviditelnými. Je tomu tak jak v literatuře, tak v praxi. Ačkoliv většinu těžkostí spjatou s rolí osamělého rodiče zažívají matky i otcové bez ohledu na pohlaví, přeci jen může otec samoživitel zažívat jistá specifika s touto životní situací spjatá (Renzetti a Curran, 2005; Haworth, 2020). Kladným faktorem je skutečnost, že otcové samoživitelé bývají ve větší míře než matky samoživitelky vzdělání, zaměstnaní na plný úvazek a bývají příslušníky alespoň středostavovských rodin; počty samoživitelů-mužů zažívajících finanční tíseň jsou díky tomu nižší. Negativem je však skutečnost, že nemusí být vnímáni jako „kompetentní rodiče“. Důkazem je například apel ze strany učitelů či učitelek školou povinných dětí na schůzky s matkami dětí (Renzetti a Curran, 2005).

Otec samoživitel také pomyslně překračuje genderové hranice, když vstupuje s dětmi do prostorů, ve kterých se zpravidla pohybují spíše ženy. Patří sem zdravotnická zařízení, různá dětská volnočasová centra a také sociální služby. Pro otce může využívání sociálních služeb a vstup do prostorů a služeb, ve kterých převažují ženy, znamenat pohyb mezi rovností a odlišností a mezi stereotypně mužskými a ženskými rolami. Kvůli tomu může být sociální práce ze strany otců považována za pro ně poněkud vylučující a stigmatizující. Proto by se měla sociální práce snažit o podporu úspěšného překračování těchto hranic, což vyžaduje mimo jiné zvýšení společenské akceptace mužů zastávajících role primárních pečovatелů. Ze strany sociálních pracovníků může rovněž docházet ke stereotypizaci otců samoživitelů a k jejich nedostatečnému zapojování a podporování. To bývá obvykle zaměřeno na podporu návratu do práce; na rozdíl od matek, u kterých bývá podpora zaměřena na širší spektrum oblastí a zejména na podporu jejich podpůrných sociálních sítí. Otcům bývá také přisuzována větší míra odpovědnosti za svou složitou situaci a předpokládá se, že nepodnikli dostatečné kroky k vyřešení svých problémů (Haworth, 2020).

Otcové samoživitelé se však častěji než matky samoživitelky setkávají se značnou podporou a respektem ze strany svého okolí. Ve svém sociálním okruhu mohou zažívat obdiv a být považováni za výjimečně schopné díky tomu, že zvládají krom svého zaměstnání i péči o děti a o domácnost; tedy něco, co je u žen naopak vnímáno jako samozřejmost, kterou by žena měla zvládat (Renzetti a Curran, 2005). Opačnou situací se zabývám v následující podkapitole.

4.4 Vliv nepřítomnosti otce na dítě

Na rozdíl od matky, kterou zákon definuje jako ženu, jež dítě porodila, postavení otce může být v některých případech méně jisté – otec může být neznámý, zatajený, nebo odloučený, tedy nepřítomný. Nepřítomný otec je pro děti nedostupný nejen časově a prostorově, ale často také emočně. Tato situace může nastat i tehdy, když je v rodině otec fyzicky přítomen – například když je emočně odpojen, neprojevuje zájem o dítě, nevěnuje mu pozornost, nevnímá potřeby rodiny a nemá zájem se do jejího chodu ani zapojovat. Situace reálné a fyzické nepřítomnosti otce v rodině může být zapříčiněna různými rozhodnutími rodičů. Může jít o situaci, ve které se otec rozhodl nezasahovat či vymizet ze života dítěte. Rovněž zde může hrát roli matčino rozhodnutí k anonymizaci otce. Dalším scénářem je rozpad partnerské dvojice, dlouhodobý pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody či úmrtí. Především v případech anonymních otců či jejich úplného distancování ze života

svých potomků lze předpokládat, že děti z těchto rodin se budou na základě své osobní historie potýkat s mnohými otázkami zaměřenými na jejich původ, vlastní identitu a na potřebu sounáležitosti (Mikulková, 2019).

Nepřítomnost otce má přímý dopad na psychický a sociální vývoj dítěte. Děti mohou mít větší potíže s budováním vlastní identity a sebehodnocení, mohou trpět úzkostmi, depresemi nebo problémy s navazováním vztahů. Vliv na pozdější vývoj dítěte má jak množství času společně stráveného s rodiči či s jinými pečujícími osobami, tak kvalita tohoto času a vykonávané činnosti. Kvalita raných interakcí mezi otcem a potomkem ovlivňuje prostřednictvím rozvoje jejich vřelého vztahu pozdější schopnost sociálního přizpůsobení dětí. Ztráta kontaktu s dětmi především v raném věku může mít negativní dopad na jejich psychologický vývoj, zejména v oblasti emocionální regulace, snížené schopnosti řešit konflikty a vyššího rizika antisociálního chování v průběhu jejich dalšího života. Zapojení otců do péče o děti také prospívá kvalitě partnerského vztahu. Vyšší účast otce na péči o děti například zvyšuje psychickou i fyzickou pohodu matek (Roopnarine, 2015).

Přítomnost párové dynamiky je zároveň klíčová pro tvoření dětských zkušeností v oblasti vytváření zkušeností s jednáním s osobami opačného pohlaví, s porozuměním řádu světa a včleňováním se do něj a s uplatňováním sociálních dovedností, utvořených na základě nápodoby rodičovských vzorů, v různých životních situacích (Mikulková, 2019). Lamb (2010) dodává, že zejména chlapci, kteří vyrůstají bez otců, mívají častěji potíže v oblasti vývoje sexuální a genderové identity. Tito chlapci častěji vykazují nejistotu ohledně své role ve společnosti a mohou mít obtíže při osvojování mužských sociálních vzorců chování. Další problematickou oblastí jsou potíže v oblasti vzdělávání. Děti z neúplných rodin mají statisticky častěji horší školní výsledky a nižší pravděpodobnost úspěšně dokončeného vzdělání. Absence otcovského vzoru může rovněž ovlivnit schopnost dítěte uplatnit v běžném životě základní sociální dovednosti, jako je spolupráce, respekt k autoritám nebo empatie vůči druhým. Toto se však nemusí týkat všech dětí; a naopak přítomnost otce v rodině nepřináší jistotu, že se potíže v těchto oblastech neobjeví. Důležitá je kvalita vztahu a aktivní zapojení otce do života dítěte.

Zásadním dopadem nepřítomnosti otců v rodině je negativní vliv na ekonomickou situaci, která nezřídka kdy vede k chudobě. Mezi chudými jsou nadměrně zastoupeny domácnosti rodičů samoživitelů, které jsou obvykle v čele s matkami. Jedním z důvodů vyššího rizika chudoby je skutečnost, že otcové mnohdy neplní své finanční závazky vůči svým bývalým partnerkám a dětem (Roopnarine, 2015). Lamb (2010) rovněž uvádí, že

soužití v domácnostech matek samoživitelek často provází ekonomický stres. Ten se může negativně promítat i do oblasti zdraví, vzdělání a psychosociálního rozvoje dětí.

V případech, kdy jsou otcové vystaveni pouze neosobnímu převodu financí na výživu dítěte, se stávají poněkud neviditelnými a mohou zažívat pocity odcizení. To může být motivem k podmiňování zasilání výživného osobní schůzkou, či ke snaze dítě materiálně obdarovat, aby byli alespoň tímto způsobem v životě dítěte dále přítomni (Mikulková, 2019). Aby bylo možné zmírnit negativní dopady nepřítomnosti otců, je důležité podněcovat jejich aktivní zapojení do péče o děti a podporovat kvalitní a stabilní vztahy mezi otcem a dítětem.

4.5 Stimulace otcovských rolí a sociální práce

Zavádění rodičovské a otcovské dovolené je jedním z nejvýraznějších způsobů, jakými se stávající evropská politika snaží o stimulaci otcovských rolí směrem k vyšší aktivitě. Několik evropských států se rovněž rozhodlo k zavedení takzvaných otcovských kvót, neboli k přímé podpoře čerpání části rodičovské dovolené otcí. V rámci ČR k tomuto přistoupeno nebylo; zdá se, že na to není naše společnost připravena kvůli přetrvávajícím kulturním normám a rezervovanému přístupu společnosti. V českém prostředí byl však prokázán pozitivní přínos účasti otců na rodičovské dovolené k posílení vztahu mezi ním a potomkem (Nešporová, 2012; Koslowski, 2022). Rovněž otcovská dovolená, která byla v našem prostředí zavedena až poměrně nedávno, má na posílení pouta mezi otcem a dítětem kladný vliv. Výstupy dokládající pozitivní přínos čerpání otcovské na rodinný život a na vzájemné vztahy mezi partnery i jejich dětmi uvádí VÚPSV (2022). Výsledky studie zaměřené na toto téma, které předkládá Nešporová (2020), se shodují, že pobyt doma a podílení se na péči o novorozené dítě vztah otce k němu posílil.

Pozitivní vliv otcovské a rodičovské dovolené na zapojení otců potvrzuje také Cabrera (2000), podle něhož aktivní účast otců na péči příznivě ovlivňuje emoční vývoj dítěte, podporuje jeho sociální dovednosti a přispívá ke stabilnějšímu rodinnému prostředí. Cabrera zároveň zdůrazňuje, že zapojení otců nelze redukovat pouze na jejich fyzickou přítomnost, ale je nutné sledovat kvalitu interakcí a vztahu s dítětem.

Ke stimulaci otcovských rolí mohou rovněž přispívat i zaměstnavatelé. Zejména se jedná o podporu otců k využívání rodičovské a otcovské dovolené. Toto je podstatná oblast, jelikož muži často uvádí, že mají obavy nebo se i stydí využít nabízené nároky na dovolenou. Důvodem jsou především obavy o narušení jejich kariéru dráhy. Ke zlepšení situace mohou přispět jak zaměstnavatelé, tak přímí nadřízení, a to především podporou

otcova úsilí o sladění pracovního a rodinného života. Podstatné je také zajištění adekvátní náhrady za otce v čase jeho nepřítomnosti (Koslowski, 2022).

Lamb (2010) uvádí, že se v průběhu let pomalu zvyšuje úroveň zapojení otců do péče a rovněž se zvyšuje míra otců, kteří přebírají zodpovědnost za různé aspekty související s každodenní péčí o děti. Toto je častěji patrné v rodinách, ve kterých jsou zaměstnáni oba dva rodiče. Oproti dřívějšímu poměrně omezenému pojetí otcovské role, která se zaměřovala primárně na finanční zabezpečení rodiny, se moderní pojetí rozšířilo například o roli nositele vzorů, učitele, ochránce a pečovatele. Koslowski (2022) toto tvrzení doplňuje názorem, že aktivnější role otců v péči bude pravděpodobně jednou z nejvýznamnějších společenských změn ve 21. století.

Navzdory těmto společenským změnám, díky kterým se otcové aktivněji a emocionálně zapojují do péče a výchovy svých dětí, bylo potvrzeno, že toto se nutně nemusí odrážet v praxi sociální práce. Jak uvádí Haworth (2020), v sociální práci přetrvává genderový diskurs, který primárně stanovuje starost o děti jako odpovědnost výhradně mateřskou. To může vést nejen k útlaku matek prostřednictvím kontroly ze strany sociálních pracovníků, ale zároveň to klade vinu za rodinné potíže převážně na jejich bedra. Tento přístup způsobuje, že otcové jsou často vnímáni pouze optikou svých rizikových charakteristik, nikoli jako důležité osoby v životě dítěte.

Cabrera (2000) doplňuje, že pokud jsou otcové ze služeb sociální práce systematicky vyčleňováni nebo marginalizováni, může to negativně ovlivnit jak rozvoj dětí, tak samotnou efektivitu rodinné intervence. Zapojení otců naopak dětem zpravidla přináší řadu benefitů – například rozvoj nezávislosti, sebevědomí a sociálních dovedností.

Vše výše popsané vede společně k tomu, že se otci stanou poněkud neviditelnými, „sekundárními klienty“. K tomu dochází bez ohledu na to, jestli je otec pro svou rodinu považován za přínosného či rizikového. Haworth (2020) je toho názoru, že diskurs sociální práce však převážně konstruuje otce jako problém, zejména prostřednictvím důrazu na jejich negativní chování a vlastnosti a vytváří stereotypy o otcích neangažovaných a neochotných se změnit. Toto představuje pro sociální práci velkou výzvu, protože otcové jsou pro jejich děti důležitými osobami. Proto je třeba, aby byli komplexně a spravedlivě posuzováni jako zdroje i potenciální rizika; jen málo rodičů můžeme zařadit do kategorie dobrých či špatných.

Existují jisté překážky, které sociálním pracovníkům brání v práci s otci smysluplným způsobem a to i přes to, že zapojení otců lze považovat za přínosné pro vývoj dětí. SP například nemusí být příznivě nakloněni práci s otci na základě jejich vystupování,

vzezření, uplatnění na pracovním trhu či kriminální minulosti. V prostředí sociální práce se ukázala být přínosná školení zaměřená na otcovské silné stránky, potřeby a zkušenosti. Absolvování těchto kurzů může přispět k větší pravděpodobnosti zapojování otců ze strany SP (Haworth, 2020).

Sociální práce s otci by měla být mnohostranná, stejně tak, jako je tomu u matek. Rovněž by měla být zaměřena na praktickou podporu a vzájemnou spolupráci, v ideálním případě poskytovanou flexibilně, co se času a místa týče. Zároveň je podstatná podpora otců v kontextu širších rodin (Haworth, 2020). Cabrera v tomto ohledu zdůrazňuje, že aby bylo možné efektivně podporovat zapojení otců, je nezbytné vytvářet prostředí, které oceňuje rozmanité formy otcovství a respektuje odlišné životní podmínky jednotlivých mužů. Podle autora nelze očekávat univerzální model angažovaného otce, protože podmínky a motivace k zapojení se liší v závislosti na sociálních, kulturních a ekonomických faktorech. Tento přístup je v souladu s názorem Hawortha (2020), který předkládá názor, že úspěšná práce s otci vyžaduje individuální přístup, založený na respektu a překonávání genderových stereotypů.

Strukturovaná podpora otců, založená na respektu k jejich odlišnostem a snaze překonávat genderové stereotypy, je klíčem k úspěšnému začlenění otců do výchovy. S rozvojem digitalizace se nabízí také nové formy udržování alespoň virtuálního kontaktu, který může umožnit interakci mezi otcem a dítětem i na větší vzdálenost, například při přestěhování otce do vzdálenějšího města. Cenný čas strávený přímým kontaktem je však v rámci budování vztahu mezi otcem a dítětem nenahraditelný (Haworth, 2020).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Metodologie

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem praktické části této diplomové práce je prozkoumat strategie, které pracovníci azylových domů pro rodiny s dětmi využívají k posilování rodičovské role otců. Výzkum si klade za cíl popsat, jak tito pracovníci vnímají otcovskou roli, jak s ní aktivně pracují, jaké nástroje či přístupy volí a jaké překážky nebo příležitosti identifikují při zapojování otců do péče o děti. Pozornost je věnována zejména tomu, jakým způsobem je

otcovství podporováno v prostředí sociálních služeb, které se historicky orientuje především na matky. Současně jsou sledovány faktory, které ovlivňují kvalitu této podpory – včetně institucionálních pravidel, nastavení organizace, osobních postojů pracovníků a kulturně zakořeněných představ o genderových rolích v rodičovství.

Záměrem výzkumu je nabídnout hlubší porozumění praxi azylových domů pro rodiny s dětmi, v nichž se mnou zkoumané otcovství odehrává, a pojmenovat související procesy, které nejsou vždy zřetelné na první pohled. Důraz je kladen na každodenní situace, v nichž dochází k interakcím mezi pracovníky a otci, a na to, jak jsou tyto situace vnímány, interpretovány a reflektovány z pohledu samotných pracovníků.

Výzkum je veden následující hlavní otázkou:

„Jakými způsoby probíhá posilování otcovské role ze strany zaměstnanců azylových domů?“

Tuto otázku dále konkretizují následující dílčí výzkumné otázky:

- Jaké strategie používají pracovníci azylových domů k podpoře rodičovské role otců?
(Zaměřuje se na konkrétní nástroje, intervence a pracovní přístupy využívané v praxi.)
- Jak pracovníci vnímají roli otce v kontextu sociálních služeb pro rodiny s dětmi?
(Mapuje osobní postoje, přesvědčení a hodnotové rámce, které ovlivňují profesní jednání.)
- Jaké překážky a omezení pracovníci identifikují při práci s otci v azylových domech?
(Zkoumá institucionální, organizační, personální a kulturní faktory, které mohou práci s otci komplikovat.)

Otázky byly formulovány tak, aby pokrývaly jak mikroúroveň interakce s klienty, tak makroúroveň organizačního a institucionálního nastavení.

5.2 Výzkumná strategie

Zvolený výzkumný design vychází z kvalitativní strategie, která je vhodná pro zkoumání komplexních, sociálně zakotvených jevů a pro porozumění zkušenostem,

postojům a významům, jež jim aktéři přisuzují. Kvalitativní výzkum se snaží porozumět významům, které lidé přikládají svému jednání (Švaříček & Šed'ová, 2014) a porozumět jevům z perspektivy účastníků výzkumu, nikoli skrze předem stanovené teorie nebo hypotézy (Hendl, 2023). Kvalitativní přístup mi proto umožnil proniknout pod povrch běžné praxe, a odhalit jak vědomé strategie, tak i nevědomé vzorce, které pracovníci při práci s otci využívají.

Představy o otcovství jsou do značné míry kulturně podmíněné a formované normami, které nebývají nutně otevřeně tematizovány. Kvalitativní design tedy umožňuje identifikaci nejen konkrétních postupů, ale i hodnotového a institucionálního rámce, v němž pracovníci svou činnost vykonávají.

Cílem tedy není reprezentativní zmapování celé populace pracovníků azylových domů a zobecnění výsledků šetření, nýbrž získání hlubšího vhledu do konkrétních případů a typických způsobů uvažování a jednání sociálních pracovníků azylových domů pro rodiny s dětmi. V tomto smyslu je výzkum explorační a otevírá prostor pro další teoretické i praktické zkoumání v budoucnu (Novotná a kol., 2019).

5.3 Metody sběru dat a etické aspekty výzkumu

Dle Švaříčka a Šed'ové (2014) jsou základními metodami sběru dat v kvalitativním výzkumu rozhovor, pozorování a analýza dokumentů. V rámci mého výzkumu byly zvoleny dvě metody sběru dat. Jednalo se o polostrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování.

Rozhovor je základní a nejčastěji používanou metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Umožňuje hlubší proniknutí do prožívání a významů, které účastníci přikládají svým zkušenostem (Švaříček a Šed'ová, 2014). Rozhovory byly realizovány podle předem připravené osnovy, která však umožňovala volnou strukturu odpovědí a otevřenou reflexi. Tento přístup umožnil sledovat nejen faktografické údaje, ale i osobní postoje a dilemata, která pracovníci zažívají. Rozhovory probíhaly v prostředí jednotlivých zařízení a trvaly 45 až 60 minut.

Zúčastněné pozorování je v kvalitativním výzkumu klíčovou metodou, která umožňuje hluboké porozumění zkoumanému prostředí a sociálním interakcím. Podle Novotné a kol. (2019) je tato metoda charakterizována aktivní účastí výzkumníka na každodenním životě studované skupiny, což mu umožňuje získat detailní vhled do jejich

chování, hodnot a významů. Tímto způsobem může výzkumník lépe interpretovat sociální jevy v jejich přirozeném kontextu. Mezi výhody této metody lze zahrnout možnost zachytit rutinní situace, které by výzkumník nebyl schopen odhalit z rozhovoru, jelikož respondenti si tyto jevy ani nemusejí uvědomovat. Dále je možno objevit skutečnosti, kterým se doposud nikdo nevěnoval, nebo uvést do souvislosti jevy, které předtím nebyly slučovány. Rovněž lze odhalit i takové skutečnosti, které by se respondenti obávali sdělit v rámci rozhovoru (Novotná a kol., 2019).

Při výběru výzkumného místa Hendl (2023) doporučuje zvažovat kontext, v němž lze sledovaný jev pozorovat v co nejpřirozenější podobě. Z tohoto důvodu bylo zúčastněné pozorování realizováno během běžného provozu zařízení, zejména v časech, kdy pracovníci přicházeli do kontaktu s klienty – při poradách, komunitních aktivitách, neformálních setkáních ale i krizových situacích. Tato metoda přispěla k hlubšímu pochopení ne vždy verbalizované praxe a vztahové dynamiky. V rámci sběru dat proběhla čtyři pozorování o délce jedné až dvou hodin. Po každé návštěvě terénu byl vytvořen zápis, který byl využit pro následnou analýzu.

Sběr dat probíhal v období od června do listopadu 2024. Etické zásady výzkumu byly po celou dobu striktně dodržovány. Všichni účastníci byli předem informováni o cíli, metodách a zaměření výzkumu a poskytli písemný informovaný souhlas se svou účastí (viz Příloha č. 1). Byl kladen důraz na dobrovolnost zapojení, možnost kdykoli odstoupit a rovněž na zajištění anonymity. Každému informátorovi bylo přiřazeno číselné označení (I1 – I10), které bylo použito při prezentaci dat v textu. Citace byly upraveny tak, aby nebylo možné identifikovat konkrétní osoby nebo zařízení. Veškerá data byla uchovávána důvěrně a nebyla poskytnuta třetím stranám.

5.4 Výzkumný vzorek

Výzkumný soubor tvořilo 10 respondentů – konkrétně devět žen a jeden muž – kteří působili jako sociální pracovníci nebo vedoucí pracovníci v azylových domech pro rodiny s dětmi. Výběr respondentů v kvalitativním výzkumu nebyl náhodný, nýbrž vedený snahou zachytit pestrost a různorodost perspektiv, které se k danému jevu vztahují (Švaříček a Šedřová, 2014). Výběr byl tedy účelový – byli osloveni ti odborníci, kteří mají reálnou zkušenost s prací s otcí a mohou nabídnout reflexi své praxe i zkušeností z daného prostředí.

Respondenti pracovali v zařízeních nacházejících se na území hlavního města Prahy a Středočeského kraje, což umožnilo zachytit určité geografické i organizační rozdíly. Tyto rozdíly byly vyzorovány například v oblasti financování, odlišných pracovních podmínek, struktury klientely i organizační kultury.

Výzkum byl realizován ve spolupráci s pěti azylovými domy poskytujícími pobytové služby rodinám s dětmi. Vedení jednotlivých zařízení bylo předem informováno o cíli a charakteru výzkumu a udělilo výslovný souhlas s jeho realizací. Pracovníci byli následně individuálně osloveni. Oslovení probíhalo emailem či telefonátem. Zapojení do výzkumu bylo zcela dobrovolné.

Následující tabulka předkládá základní informace o jednotlivých informátorech, jako je gender, délka praxe, název pracovní pozice a číslo zařízení.

Číslo informátora	Gender	Délka praxe	Pracovní pozice	Číslo zařízení
1	žena	2 roky	sociální pracovnice	1
2	žena	5 let	sociální pracovnice	1
3	žena	2,5 roku	vedoucí služby	1
4	žena	1,5 roku	sociální pracovnice	1
5	žena	2 roky	sociální pracovnice	1
6	žena	4 roky	sociální pracovnice	2
7	žena	4 roky	sociální pracovnice	2
8	žena	12 let	vedoucí služby	3
9	žena	22 let	vedoucí služby	4
10	muž	9 let	vedoucí služby	5

Tabulka č. 1: Tabulka s relevantními charakteristikami informátorů

5.5 Metoda analýzy dat

Analýza kvalitativních dat je interpretačním procesem. Nejde jen o třídění výpovědí, ale o hledání jejich významů a souvislostí. Interpretace je proces, v němž výzkumník přechází od konkrétních výpovědí k obecným významům (Švaříček a Šedřová, 2014). Data získaná z rozhovorů a pozorování byla analyzována pomocí otevřeného a axiálního kódování (Hendl, 2023). Tento přístup umožňuje induktivní zpracování dat – tedy vycházet z konkrétních výpovědí a na jejich základě identifikovat významové jednotky, pojmy, témata a vzorce. Analýza probíhala ve více fázích:

- transkripce rozhovorů a doplnění poznámek z pozorování,
- identifikace klíčových témat,
- tvorba kódů (otevřené kódování),
- třídění do kategorií,
- interpretace a hledání souvislostí mezi kategoriemi a kontextem praxe.

Kódování bylo provedeno ručně bez použití softwaru, čímž byl zachován přímý kontakt s daty a hlubší porozumění jejich významu.

6 Výzkumná zjištění

6.1 Psychologické aspekty práce s otci: mezi individualizací a stereotypizací

Z rozhovorů s pracovníky azylových domů vyplývá, že přístup k otcům není jednotný a výrazně se liší nejen mezi jednotlivými zařízeními, ale i mezi samotnými pracovníky. Klíčovou roli přitom hraje nastavení týmu, možnost supervize a sdílení zkušeností. Tam, kde existuje prostor pro reflexi a společné hledání přístupů, se častěji objevuje snaha o rovnocenné zapojení otců do péče a života v zařízení.

„V rámci supervize se o otcích bavíme, ale spíš v kontextu toho, co se u nich zrovna řeší, než že bychom řešily přímo tu roli.“ (I4, žena)

„Možná by byla přínosná beseda se zaměstnanci nějakého azyláku, kde ty otce mají už delší dobu a mají ten přístup nějak víc propracovaný.“ (I2, žena)

Naproti tomu v prostředí, kde převažuje rutina a improvizace, byl přístup k otcům více zatížen genderovými stereotypy a nízkými očekáváními. V některých zařízeních dochází k postupnému posunu i díky měnící se klientele – přibývá rodin, kde jsou v azylovém domě přítomni oba rodiče, a otcové se tak stávají běžnější součástí služby. V menší míře se v prostředí azylových domů vyskytují dle výpovědí informátorů i otcové samoživitelé.

„Ze začátku převažovaly samotný matky, ale postupem času přibývalo úplných rodin a teď tedy máme i toho prvního otce samoživitele.“ (I2, žena)

„Otcové samoživitelé se tu vyskytují, sice v menší míře, ale máme je tu. Nyní máme jednoho. Nestává se, že bychom měli třeba najednou dva.“ (I10, muž)

S tímto vývojem však nutně přichází otázky ohledně práce s muži v prostředí, které bylo tradičně orientováno na matky. Významným tématem se tak stávají psychologické aspekty práce s otcí – především otázka jejich emoční dostupnosti, způsobu komunikace a schopnosti přijímat pomoc.

„Mně přijde, že je pro ty chlapy těžší si nějak říct o pomoc nebo nějaký cizí ženský přiznat to, jak je ta jejich rodina v háji.“ (I2, žena)

V mnoha výpovědích se objevuje tendence přizpůsobovat komunikaci s muži takovým způsobem, který často odráží nízká očekávání a stereotypní představy o jejich schopnostech.

„Na muže mluvím jednoduše, aby se nenaštvali...“ (I5, žena),

říká jedna z pracovníc. Tento výrok ukazuje snahu předejít konfliktu, ale zároveň odhaluje infantilizující postoj, který může bránit rozvoji plnohodnotného rodičovství. Otcové jsou tak někdy vnímáni spíše jako objekty intervence než jako aktivní partneři v péči o dítě. Z rozhovorů dále vyplývá, že přístup jednotlivých pracovníků osciluje mezi dvěma póly. Jedna skupina zdůrazňuje specifické potřeby otců, přizpůsobuje jim komunikaci a metody práce:

„Možná je člověk spíš trpělivější k těm chlapům, což by tak asi být nemuselo, ale ono to tak je. Třeba ve vysvětlování nějakých věcí, že se musí chovat víc laskavě k těm dětem, tam to odlišný bude. (I6, žena)

Druhá skupina deklaruje univerzální přístup založený na individuálních potřebách každého klienta bez ohledu na gender:

„Ke každému se snažíme přistupovat individuálně... Přistupujeme teda bez rozdílu, jestli je to matka nebo otec, spíš se snažíme s nima řešit ty jejich potřeby, jinou historii a možnosti. Může tu být vysokoškolačka s psychickými potížemi a ta práce bude jiná, než s osmnáctiletou závislou z dětského domova, ten rozdíl je spíš v tomhle, v tom přístupu.“ (I8, žena)

Při hlubším pohledu do výpovědí, nebo v případě pozorování do jednání, se však ukazuje, že i tito pracovníci často nevědomě uplatňují odlišná měřítká pro muže a ženy – například v míře očekávání nebo v hodnocení jejich chování. Rozpor mezi deklarovanou rovností a reálnou praxí tak zůstává výrazný.

Řekla bych, že pozornost je pořád víc zaměřená na ty matky. I když je u nás celá rodina, tak se ty věci okolo dětí řeší primárně s tou ženou. Určitě se snažíme ke klientům přistupovat individuálně, ale v něčem se to přeci jen liší, i když o tom nepřemýšlím tak, jako že by to byly přímo nějaké strategie.“ (I2, žena)

Výpovědi také ukazují, že otcové jsou často vnímáni jako emocionálně méně dostupní a méně otevření sdílení. Tento obraz však bývá jen zřídka dále rozebírán – například s ohledem na to, zda jde o důsledek genderové socializace, institucionálního prostředí nebo osobní zkušenosti. Výsledkem je, že otcové zůstávají v marginalizované pozici, kde je od nich očekávána spíše pasivita než aktivní účast. Přesto existují snahy tuto situaci měnit. V některých zařízeních dochází k aktivnímu zapojování otců do chodu domácnosti nebo péče o děti:

„Dřív otcové ani neuklízeli společný prostory, teď po nich chceme, aby se zapojili do chodu azylu.“ (I7, žena)

Jinde pracovníci volí jemnější přístup s pozitivní motivací, který však zároveň ukazuje nízkou výchozí důvěru informátora ve schopnosti otce pečovat.

„Snažím se je směřovat jemně, aby se zapojili do péče. Když něco udělají dobře, pochválím, aby to chtěli zopakovat.“ (I9, žena).

Tyto příklady ukazují, že změna je možná, pokud je doprovázena vědomou prací se stereotypy a důvěrou v potenciál otců. Zkušenost tedy ukazuje, že rozhodujícím faktorem pro kvalitu práce s otci není ani tak konkrétní metodika, jako spíše otevřenost týmu, možnost sdílet zkušenosti a ochota reflektovat vlastní předsudky. Tam, kde se o otcovství mluví, kde je považováno za téma hodné pozornosti, vzniká prostor pro změnu. Naopak tam, kde zůstává nepojmenované, přetrvávají i hluboce zakořeněné vzorce, které znevýhodňují muže v roli pečujících rodičů.

6.2 Vnímání rodičovských kompetencí mužů a žen v praxi azylových domů

Slovo „pomáhání“ ve spojitosti s otci zaznívalo v rozhovorech s pracovníky často – a právě tento pojem velmi dobře ilustruje základní asymetrii v pohledu na rodičovské kompetence mužů a žen. Zatímco matkám se připisuje schopnost pečovat automaticky, otcům je potřeba „pomoci“, „ukázat jim“, „nasměřovat je“.

„Přijde mi, že ty ženský tak nějak vědí, jak o ty děti pečovat, ale ten táta je k tomu potřeba popostrčit. Snažím se teda nějak nenásilně podpořit vztah toho táty k jeho dětem, třeba prostřednictvím nějaký aktivity, kterou jim navrhnou a oni mi pak řeknou, jak to šlo.“ (I2, žena)

Pomáhání se tak stává klíčovým termínem, který nechtěně odhaluje, jak hluboko zakořeněná je představa otce jako sekundárního rodiče. Muž není „rodič“, ale ten, kdo „pomáhá matce s dětmi“. Tento jazyk odráží nejen genderové stereotypy, ale také strukturální nastavení systému, v němž muži nejsou automaticky vnímáni jako plnohodnotní pečující.

„Ti muži jsou tam vlastně tak jakoby stranou. Na ně nejsou moc kladený nároky a nic se po nich vlastně nechce.“ (I1, žena)

„My tu moc neřešíme, jak má kdo tu svoji domácnost uklizenou, ale je pravda, že když jsme na návštěvě u muže a vidíme, že tu domácnost uklizenou nemá, tak si spíš řekneme „no tak je to chlap, ten prostě nemůže mít všechno nablýskaný“, proběhne mi to prostě v tu chvíli hlavou, ale pak se to snažím hodnotit taky stejně a kdyby tam byl fakt velkej bordel, tak to hodnotím stejně u všech.“ (I6, žena)

Pomáhání se tak nestává uznáním role otce, ale spíše nástrojem jeho socializace do péče. Současně je v některých výpovědích patrná i snaha tento stereotyp překonat – pracovníci popisují úsilí podporovat otce v jejich roli, posilovat jejich sebedůvěru a uznat jejich potenciál.

„Snažím se ty chlapy podporovat v jejich otcovské roli, protože můžou mít pocit, že je oslabená.“ (I2, žena)

Podpora otců je přitom často představována spíše jako forma vedení – otcové jsou líčeni jako ti, které je třeba „navádět“, „motivovat“ nebo dokonce „převychovávat“. Takto pojatá podpora zcela nenaplnuje princip rovnoprávného přístupu.

„Snažím se otce navést, aby třeba pochovali dítě nebo došli pro léky, když má máma o dítě menší zájem.“ (I4, žena)

Výpovědi zaměstnanců azylových domů ukazují, že otcové jsou často hodnoceni spíše podle své pracovní aktivity než péče o děti. Zatímco matky jsou vnímány jako přirozené pečovatelky, u otců je kompetence předpokládána až po jejím prokázání. Otcovská role se tak staví do pozice „volitelného přívěsku“ k mateřství.

„Ten otec doma nic moc nedělá, protože to je přeci ‚ženská práce‘. Spíš je tam jako další dítě.“ (I1, žena)

Tento způsob hodnocení se však netýká pouze rozdělení péče, ale často i obecného posuzování rodičovských kompetencí. Pracovníci vnímají schopnosti matek a otců značně rozdílně – u matek se předpokládá přirozená rodičovská zdatnost, zatímco u otců je jejich role podmíněna konkrétními výkony. Klíčovým kritériem se pak stává například to, zda muž pracuje, jak se zapojuje do provozu azylového domu nebo jestli je schopen zabezpečit domácnost. Pokud se muž chová podle tradiční představy – tedy pracuje a výchovu ponechává matce – bývá vnímán příznivěji, než když zůstává doma a usiluje o aktivní

zapojení do péče. Takový otec může být hodnocen jako nezralý nebo málo spolehlivý. Matky jsou oproti tomu posuzovány především podle kvality vztahu k dítěti, nikoliv podle ekonomických výkonů. Zaznívají však i osobní reflexe pracovníků, kteří si postupně uvědomují zakořeněné předsudky i vlastní limity:

„Jsem ráda, že bereme celé rodiny. Nedokážu si představit být v takové situaci sama s dětmi bez chlapa.“ (19, žena)

Citace naznačují, že pro většinu pracovníků je ideální scénář ten, ve kterém je otec přítomen a aktivní – ovšem spíše v doplňující roli, která nenarušuje primární mateřskou péči. Tato představa vychází z hluboce zakořeněného modelu komplementarity genderových rolí. Ačkoliv se někteří pracovníci snaží přistupovat k rodičům individuálně, v reálné praxi dochází k výraznému zvýhodňování tradičních schémat. Pokud se rodič chová „v souladu s očekáváním“ (otec pracuje, matka pečuje), je jeho role akceptována. Pokud však rodič tyto hranice překračuje – například otec projeví zájem o aktivní péči – setkává se s pochybnostmi a skepsí.

Z rozhovorů také vyplynulo, že gender není pracovníky vnímán jako explicitní bariéra – většina jej označuje za podružný nebo irelevantní faktor. Klíčovým problémem jsou pro ně „postoje klientů“, „přípravenost“ nebo „motivace“. Výsledkem je však reprodukce genderových stereotypů – aniž by si to pracovníci uvědomovali.

„Většinou se otcové schůzkám vyhýbají, takže se setkáváme hlavně s maminkami.“ (17, žena)

„Otcové se nám vyhýbají, říknou, že jdou do práce, nebo dělají na černo...“ (13, žena)

Rovnocenné rodičovství je sice často deklarovaným ideálem, ale realita ukazuje poněkud odlišný obraz.

„U těch otců je ta podpora podle jejich individuálních plánů častěji zaměřená na tu práci – vyhledávat, obvolávat [potenciální zaměstnavatele], motivovat a připomínat jim, že to mají dělat...“ (15, žena)

Zajímavým zjištěním je, že pracovníci vnímají roli otce jako proměnlivou podle kontextu – pokud je otec přítomen v úplné rodině, očekává se, že bude živitel. Pokud je samoživitel, očekává se péče i výdělečná činnost, přičemž podpora nemusí odpovídat

těmto zvýšeným nárokům. Vnímání rodičovské role je tak silně ovlivněno stereotypy, které se promítají do každodenní práce i do institucionálního nastavení.

„Pořád tu máme takový postoj k těm chlapům, že je tak nějak víc obdivujeme za to, že sami zvládají ty děti a domácnost. Řekneme si ty jo, to je skvělý, je na děti sám, zatímco když to dělá matka, tak je to úplně normální. Uvědomujeme si to a snažíme se s tím pracovat, ale myslím, že je to tak nějak i v té společnosti, ty stereotypy máme tak asi všichni, není to jen tou naší profesí.“ (16, žena)

Důležitým aspektem jsou rovněž psychologické bariéry. Informátoři popisují, že otcové častěji potlačují emoce, vyhýbají se vyjadřování obtíží a málokdy otevřeně mluví o svých slabostech. To může být důsledkem genderové socializace, která mužům ztěžuje přiznat zranitelnost jak sami sobě, tak svému okolí.

„Někde v těch tradičních rodinách je jakoby pod jejich úroveň to, že by těm chlapům pomáhala jiná žena s tím, co je pro ně hodně osobně intimní – finance atd. Mají pocit, že do toho nemáme co mluvit. Nechtějí, aby do toho někdo jiný viděl.“ (18, žena)

Tento psychologický rozměr dále komplikuje pracovní přístup – otcové bývají vnímáni jako „nepřístupní“, což může vést ke zjednodušené komunikaci a nižším očekáváním. Takový jazyk i praxe pak neúmyslně podporují infantilizaci otců a jejich marginalizaci v péči o děti.

„Pomáháme jim v tom, aby si uvědomili, že i oni mají být vzorem.“ (11, žena)

Výpovědi ukazují také na rozdílné přístupy mezi jednotlivými pracovníky i zařízeními. Někteří akcentují specifické potřeby otců a přizpůsobují komunikaci a styl práce – někdy až stereotypně. Jiní se snaží o univerzální přístup, založený na individuálních potřebách. I zde se však ukazuje vnitřní rozpor: deklarovaný rovný přístup bývá často v praxi upravován podle genderových představ.

„My prostě bereme, že to je rodič, nevím, v čem by se to mělo lišit...“ (15, žena)

„Musí se jim hodně věcí vysvětlovat jinak, my jako ženský jim to neumíme říct tak, jak oni to potřebují...“ (15, žena)

Dosažení skutečně rovnocenného rodičovství – tedy stavu, kdy jsou matky i otcové vnímány a podporovány jako rovnocenní pečující – se ukazuje jako mnohem složitější, než by se mohlo na první pohled zdát. Nerovnost vychází nejen z individuálních postojů pracovníků, ale i z očekávání samotných rodičů a ze způsobu, jakým je nastaven systém pomoci. Už samotný vstup rodiny do služby je poznamenán předpokladem, že hlavním pečovatelem bude matka – smlouvy se většinou uzavírají s ní, komunikace je vedena jejím směrem a děti jsou evidovány na její jméno. Pomoc je pak poskytována nejen podle aktuální potřeby, ale také podle toho, kdo je považován za „schopného ji využít“ – a v jaké oblasti.

6.3 Možnosti a limity podpory ze strany zařízení

Rozsah a kvalita podpory, kterou mají pracovníci při práci s klienty, se mezi zařízeními výrazně liší. Někteří z nich oceňují supervize jako nástroj sdílení a sebereflexe, jiní upozorňují na nedostatečné praktické školení, které by reflektovalo konkrétní témata – včetně genderu a práce s otci.

„Školení jsem nezažila, ale supervize považuju v tomhle směru za přínosné, že se to tam probere, co je potřeba.“ (I3, žena)

„Školení asi zatím ne, spíš byla moc všeobecná a nebyla konkrétně nastavená na naši cílovou skupinu, což je podle mě škoda. Takže přínosný to bylo, ale ne úplně pro tu práci konkrétně s otci, z toho jsem si moc neodnesla.“ (I4, žena)

Zaměstnanci opakovaně uvádějí, že se většinu dovedností naučili „za pochodu“, bez systematické podpory.

„Ze školení jsem si toho moc neodnesla. To spíš tady z praxe, že se tady tím životem ten člověk nějak zformoval.“ (I4, žena)

Absence koncepčního rámce práce s otci znamená, že výsledná kvalita péče je silně závislá na individuálním postoji konkrétního pracovníka. Zmínky o improvizaci, intuici a „vlastním úsudku“ jsou časté. Následující výrok ukazuje, že přístup k rodičům se liší i

podle typu pracovní pozice; záleží tedy spíše na tom, kdo konkrétně s rodinou pracuje, než na jednotné strategii.

*„U nás mají SP i PSS rozdělený ty rodiny, takže PSS můžou navázat bližší vztah.“
(I8, žena)*

Instituce se v podpoře práce s otci často soustředí na individuální pomoc – konzultace, doprovody, plánování. Skupinové aktivity nebo systematická práce se specifickými tématy (např. mužská identita v roli otce) však chybí. V některých zařízeních se objevují návrhy na vytvoření mužských skupin, ale nejsou realizovány, částečně i kvůli personálním limitům.

„Možná by nebyla špatná skupinová práce pro ty tatínky...“ (I6, žena)

Objevují se však i opačné názory.

„Třeba u nezkušeného otce by měl sociální pracovník na té podpoře jeho rodičovské role nějak pracovat, ale spíš nějak individuálně, než formou nějaké skupinové aktivity. To tady máme třeba vaření, kam se tátové mohou taky zapojit, ale není to zaměřený přímo na ně.“ (I7, žena)

Podíváme-li se na výpovědi v rámci jednoho zařízení, objevují se zde určité shody. Například pracovnice I1 a I2 ze stejného zařízení vnímají absenci strategie a zmiňují spíše intuitivní přístup založený na improvizaci. Otcové jsou v jejich vyjádřeních spíše „na okraji“, bez jasně definované práce s jejich rodičovskou rolí. Tato podobnost naznačuje sdílené institucionální klima a hodnotový rámec, který je přenášen napříč jednotlivými pozicemi.

Z analýzy výpovědí vyplývá, že koncepční rámec práce s otci je roztržštěný a nevychází ze společně sdíleného pohledu. Není jasné, co je cílem – zda zapojení otců do péče, posílení jejich rodičovských kompetencí, nebo zajištění finanční stability. Tento rozptyl vede k nejednotné praxi a znesnadňuje evaluaci.

Závěr této kapitoly potvrzuje, že systémová podpora je nedostatečná. Otcovství zůstává na okraji zájmu, pracovníci se často musí spoléhat na vlastní intuici a zkušenosti. Pomáhání otcům je tak nejen výzvou, ale často i břemenem, které naráží na limity systému i individuálních kapacit.

7 Diskuze

Cílem výzkumu bylo porozumět tomu, jakým způsobem jsou otcové vnímáni pracovníky azylových domů pro rodiny s dětmi, jak se odrážejí genderové stereotypy v praxi a do jaké míry systém podpory odpovídá specifikům mužského rodičovství. Důraz byl dále kladen na možnosti posílení otcovské role v kontextu pobytových sociálních služeb pro rodiny s dětmi.

Výzkum ukázal, že otcové v azylových domech čelí nedostatečné systémové podpoře, která jen minimálně reflektuje jejich specifické potřeby a roli v rodičovství. Zároveň se potvrdilo, že genderové stereotypy výrazně ovlivňují očekávání pracovníků vůči otcům, což často vede k jejich marginalizaci a vylučování z aktivní rodičovské role. Výzkum také odhalil rozpor mezi deklarovaným rovnostářským přístupem k oběma rodičům a skutečnou praxí, která spíše reprodukuje tradiční představy o otcovství.

Výzkum dále ukázal, že otcové pobývající v azylových domech postrádají specifickou podporu zaměřenou na muže s dětmi. Většina dostupných služeb je koncipována primárně pro matky, což vytváří strukturální nerovnováhu, která znevýhodňuje otce jako plnohodnotné pečující osoby. Tato nerovnováha je zároveň reflektována i v literatuře, kde rodičovství bývá často implicitně spojováno s mateřstvím (Renzetti a Curran, 2005; Haworth, 2020).

Z rozhovorů vyplynulo, že i ti pracovníci, kteří deklarují rovný přístup k oběma rodičům, často nevědomě přizpůsobují své jednání genderovým stereotypům. Toto potvrzuje rovněž zjištění Gillernové (2011), podle nichž jsou hluboce zakořeněné kulturní představy o genderových rolích často neuvědomované, a přesto zásadně ovlivňují praxi.

Genderové předsudky se projevují například v nižších očekáváních směrem k otcům v oblasti péče o děti a občas také až v infantilizujícím postoji, kdy je otcovství

vnímáno jako něco, co je třeba teprve rozvíjet, „učit“ či podporovat skrze intervence. Tento postoj však zpochybňuje přirozenou kompetenci mužů v roli rodiče a může přispívat k jejich zneschopnění (Matoušek et al., 2010; Lamb, 2010). V důsledku toho jsou otcové často opomíjeni jako aktivní pečující osoby, což brání jejich plnohodnotnému zapojení do rodičovské role.

Glumbíková a Gojová (2016) upozorňují, že současné nastavení azylových domů je v mnoha případech pro uživatele nevyhovující – až v jedné třetině případů dochází k opakovanému střídání pobytů bez dosažení dlouhodobé reintegrace. U otců je tato situace komplikována jejich „neviditelností“ v systému – v odborné literatuře i praxi je jejich specifická situace a zkušenost výrazně podprezentována (Haworth, 2020). Jak v literatuře, tak v přístupu institucí přetrvává tendence vnímat „rodiče“ jako synonymum pro „matky“, což dále prohlubuje exkluzi otců ze systémové podpory.

Rozhovory ukázaly, že gender není pracovníky vnímán jako explicitní problém – je spíše tiše přítomný a ovlivňující praktické fungování služeb. Hodnocení rodičů je často postaveno na kulturních představách o tom, co je „správné“ rodičovství, přičemž otcové bývají vnímáni jako homogenní skupina – často bez rozlišení individuálních potřeb, motivací či možností. Tím dochází k přehlížení strukturálních bariér a ke zjednodušování jejich situace, což může bránit cílenější a efektivnější podpoře (Sobotková, 2012; Matoušek a Pazlarová, 2014).

Závěry výzkumu odpovídají zjištěním zahraničních autorů, podle nichž bývá rodičovství otců bez stabilního bydlení v rámci sociálních služeb marginalizováno (Roopnarine, 2015; Haworth, 2020). Služby zůstávají zaměřeny na matky a děti, zatímco otcové jsou často vnímáni jako sekundární pečovatelé. Tato nerovnováha potvrzuje nutnost větší inkluze otců do plánování, realizace i evaluace sociálních služeb.

Výzkum proto apeluje na přehodnocení přístupu azylových domů a doporučuje klást větší důraz na mužskou rodičovskou roli. Součástí změn by mělo být systematické vzdělávání personálu v oblasti genderových aspektů rodičovství a cílená podpora otcovské identity. Jak uvádí Matoušek (2013b), efektivní sociální práce musí vycházet ze znalosti životní situace klienta – a v případě otců samoživitelů to znamená nejen pochopení jejich role, ale také překonání institucionálních a kulturních překážek, které jejich zapojení do péče brání.

8 Závěr

Práce poukázala na to, že otcové v azylových domech pro rodiny s dětmi představují specifickou a dosud nedostatečně prozkoumanou skupinu klientů sociálních služeb. Z výzkumu vyplynulo, že jejich rodičovství je výrazně ovlivněno stereotypními přístupy pracovníků i institucionálním nastavením zařízení, která nejsou primárně určena pro otce s dětmi. Významným závěrem je potřeba větší systémové podpory těchto otců a začlenění jejich perspektivy do sociálně-politického plánování. Pro praxi to znamená nutnost přehodnotit nastavení služeb v azylových domech tak, aby reflektovaly nejen potřeby matek, ale i aktivních otců usilujících o kontakt se svými dětmi a jejich výchovu.

Výzkum ukázal, že přístup pracovníků k otcovství je formován nejen jejich individuálními postoji a hodnotami, ale také širším institucionálním prostředím, které často nevědomky reprodukuje genderové stereotypy. I když pracovníci často deklarují rovnostářský přístup, v každodenní praxi se tento ideál rozplývá ve vzorcích chování, které automaticky staví matky do role primárních pečovatelek, zatímco otcové jsou vnímáni spíše jako pomocníci nebo doplňující aktéři. Angažovanost mužů v péči je pak často oceňována jako „bonus“, nikoliv vnímána jako očekávaný standard.

Jedním z klíčových zjištění je, že genderová rovina zůstává v prostředí sociálních služeb většinou netematizovaná. Gender není běžně chápán jako analytická kategorie, a tudíž se nestává předmětem systematické reflexe. Přesto právě gender významně ovlivňuje způsob, jakým pracovníci vnímají rodiče, jaké role jim přisuzují a jak s nimi komunikují. Tato nepojmenovaná, ale hluboce zakořeněná dimenze se promítá do každodenní praxe a přispívá k tomu, že otcové jsou nadále znevýhodňováni jako plnohodnotné pečující osoby.

V rozhovorech se rovněž ukázalo výrazné napětí mezi deklarovanými postoji pracovníků a reálnou každodenní praxí. Mnozí pracovníci tvrdí, že přistupují ke klientům bez rozdílu, avšak při konkrétních rozhodnutích a ve způsobu komunikace se často

objevují tradiční představy o rolích mužů a žen. Rozdílné standardy při hodnocení matek a otců tak přetrvávají i tam, kde je záměrem rovný přístup.

Změnu těchto přístupů se snaží iniciovat jednotlivci, kteří však často narážejí na systémové překážky – nedostatek metodické opory, absenci příkladů dobré praxe, málo prostoru pro sdílení zkušeností a omezenou institucionální podporu. V prostředí, kde reflexe není podporována, se změna stává individuálním úsilím, které je křehké a náchylné k vyhoření. Naopak tam, kde existuje prostor pro týmovou diskuzi, supervizi a otevřenou komunikaci, se daří nastavovat rovnější a více respektující přístupy k mužským klientům.

Analýza ukázala, že přístup k otcovství v sociálních službách je roztržštěný, metodicky neukotvený a závislý na osobní iniciativě pracovníků. Zatímco některá zařízení aktivně podporují zapojení otců do péče a života v zařízení, jiná nadále operují s představou, že hlavním nositelem rodičovské kompetence je matka.

Pokud má být práce s otcí skutečně efektivní a genderově rovná, je zapotřebí podniknout několik klíčových kroků:

- **Vzdělávání a supervize:** systematicky vzdělávat pracovníky v oblasti genderově citlivého přístupu, poskytovat prostor pro reflexi a vytvářet bezpečné podmínky pro proměnu zavedených praktik.
- **Metodická podpora:** vytvořit srozumitelný a dostupný rámec práce s otcí, který vychází z osvědčené praxe a reflektuje potřeby jak pracovníků, tak klientů.
- **Institucionální zakotvení:** ukotvit podporu otcovství jako nedílnou součást agendy zařízení, nikoli jako doplňkovou či dobrovolnou aktivitu.
- **Otevřená komunikace o genderu:** aktivně tematizovat gender na všech úrovních organizace – od vedení přes týmovou spolupráci až po přímou práci s klienty – a tím rozkrývat stereotypy, které ovlivňují rozhodování a očekávání.

Podpora otců v sociálních službách nemůže být účinná bez širší změny vnímání rodičovských rolí. Nestačí jen individuální snaha jednotlivých pracovníků – je třeba systémové změny, které jim umožní opustit zažitá stereotypy a rozvíjet profesionální praxi postavenou na rovnosti, respektu a reflexi genderové rozmanitosti.

Seznam použité literatury

Knihy české:

RENZETTI, Claire M., CURRAN, Daniel J., GJURIČ, Lukáš. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0525-2.

ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

TROSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 1. vydání. Praha: Triton, 2009. ISBN [978-80-7387-346-2](#).

MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Druhé vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0

GILLERNOVÁ, Ilona; KEBZA, Vladimír a RYMEŠ, Milan. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2798-1.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Druhé vydání. Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0253-0.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. První vydání. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5

MATOUŠEK, Oldřich a KŘIŠŤAN, Alois. *Encyklopedie sociální práce*. První vydání. Praha: Portál, 2013a. ISBN 978-80-262-0366-7

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Třetí, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál, 2013b. ISBN 978-80-262-0213-4.

MALÍK HOLASOVÁ, V. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4315-8.

MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Druhé vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0522-7

ŠVAŘÍČEK, R. a ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0642-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Třetí vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

KURUCOVÁ, Radka. *Zátěž pečovatele: posuzování, diagnostika, intervence a prevence v péči o nevyлéčitelně nemocné*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5707-0.

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-2220-2.

NOVOTNÁ, Jana a kol. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-2106-3.

BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1624-7.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 5. přepracované vydání. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-1949-6.

Knihy zahraniční:

LAMB, Michael. *The role of the father in child development*. 5th edition. John Wiley & Sons, 2010. ISBN 978-0-470-40549-9

ROOPNARINE, Jaipaul L. a TAMIS-LEMONDA, Catherine S. *Fathers across cultures: the importance, roles, and diverse practices of dads*. Santa Barbara, California: Praeger, 2015. ISBN 979-82-16-08353-5

LAING, R. D. *The Politics of the Family and Other Essays*. Boca Raton, FL: Routledge, 2018. ISBN 1-351-05408-2.

BABALIS, Thomas K.; XANTHAKOU, Giōta a KAĪLA, Maria. *Single-parenting in the 21st century: perceptions, issues and implications*. New York: Nova Science Publishers, 2018. ISBN 1-5361-3278-0.

REVELEY, Samantha. *Becoming Mum: Exploring the Emergence and Formulation of a Mother's Identity During the Transition into Motherhood*. In: *Becoming Mum: Exploring the Emergence and Formulation of a Mother's Identity During the Transition into Motherhood*. 14. United Kingdom: Emerald Publishing Limited, 2019, s. 23-51. ISBN 9781838670672.

HAWORTH, Simon. *Social Work with Single and Non-Resident Fathers: How Inclusive Is Our Practice and Where Do We Go from Here?* In: *Social Work with Single and Non-*

Resident Fathers: How Inclusive Is Our Practice and Where Do We Go from Here? In: *Global Social Work-Cutting Edge Issues and Critical Reflections*. IntechOpen, 2020.

National Institute for Social Work Training, contributor. *Introduction to a social worker*. London: Routledge, 2022. ISBN 1-00-320006-0.

KOSLOWSKI, A., O'BRIEN, M. Fathers and Family Leave Policies: What Public Policy Can Do to Support Families. In: Grau Grau, M., *Engaged Fatherhood for Men, Families and Gender Equality*. Contributions to Management Science. Springer: 2022. ISBN: 978-3-030-75645-1

Kapitoly v knize:

DOLEŽEL, J. Sociální práce od doby reformace do 19. století. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 185-189, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

NAVRÁTIL, P. Sociální fungování a životní situace. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 226-231, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

Odborné články:

NEŠPOROVÁ, Olga. *Mateřství a otcovství v současnosti s přihlédnutím k historickému kontextu*. Lidé města [online]. Vydání třetí. Praha: Fakulta humanitních studií, s. 457 – 486, 2012. ISSN 2571-0958. [cit. 2024_02_20]. Dostupné z: <https://lidemesta.cuni.cz/LM-929.html>

CABRERA, N.J., Tamis-LeMonda, C.S. *Fatherhood in the Twenty-First Century*. Child Development. 71 (1), s. 127 – 136, 2000. ISSN 0009-3920.

HOLÁ, Lenka a WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice a možnosti jejího uplatnění v sociální práci*. Fórum sociální politiky [online]. Vydání první. Praha: Rilsa, s. 20-25, 2014. ISSN 1803-7488. [cit. 2024_02_17]. Dostupné z: <https://www.rilsa.cz/clanek/rodinna-mediace-v-ceske-republice-a-moznosti-jejeho-uplatneni-v-socialni-praci/>

GLUMBÍKOVÁ, Kateřina a GOJOVÁ, Alice. *Vnímané potřeby klientek azylových domů pro ženy a matky s dětmi*. Sociální práce [online]. Vydání třetí. Brno: asociace vzdělavatelů v sociální práci, s. 21-38, 2016. ISSN 1805-885X. [cit. 2025_01_06]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2016-3.pdf>

FRONKOVÁ, Veronika. *Azylové domy pro matky s dětmi v České republice a potřeby cílové skupiny, které naplňují*. Fórum sociální práce [online]. Vydání druhé. Praha: Univerzita Karlova, s. 75-81, 2018. ISSN 2336-6664. [cit. 2024_02_18]. Dostupné z: <https://www.ceeol-com.ezproxy.is.cuni.cz/search/article-detail?id=806210>

MIKULOVÁ, Milena. *Století chybějících otců a jeho dopady aneb role otce v (po)rozvodovém uspořádání rodiny*. Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas

Catholica Ružomberok [online]. 2019, roč. XVIII, č. 3, s. 126-142. ISSN 1336-2232. [cit. 2024-03-01]. Dostupné z:

<https://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/search/viewpdf?id=966062>

NEŠPOROVÁ, Olga. *Zkušenosti rodičů s otcovskou poporodní péčí*. Fórum sociální politiky [online]. Č. 2, s. 32-36, 2020. ISSN 1802-5854. [cit. 2024-03-31]. Dostupné z:

<https://www.rilsa.cz/clanek/zkusenosti-rodicu-s-otcovskou-poporodni-peci/>

Legislativa:

Zákony pro lidi. *Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky* [online]. ČR: znění od 2021_10_01. [cit. 2024_02_20]. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře* [online]. ČR: znění od 2024_02_01. [cit. 2024_02_20]. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách* [online]. ČR: znění od 2024_01_01. [cit. 2024_02_12]. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi* [online]. ČR: znění od 2024_02_01. [cit. 2024_02_16]. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>

Zákony pro lidi. *Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádí zákon o sociálních službách*. [online]. ČR: znění od 2024_01_01. [cit. 2024_02_12]. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505#f3144289>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. [online]. ČR: znění od 2024_01_01. [cit. 2024_02_20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů* [online]. ČR: znění od 2019_04_24. [cit. 2024_02_16]. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-110>

Online zdroje:

VÚPSV. *Výzkum zájmu rodičů o motivační otcovskou dovolenou* [online]. Ministerstvo práce sociálních věcí, 2015. [cit. 2024_03_1]. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Otcovska_dovolena.pdf/61b4d06f-f58d-86a1-eac1-a3b84f02fddf

VAN BELLE, Janna. *Paternity and parental leave policies across the European Union*. [online]. Cambridge: rand, 2016. [cit. 2024_03_31]. Dostupné z: https://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/portal_social/import/europa/eu0043.pdf

ČSÚ. *Kdo je v Česku ohrožen příjmovou chudobou?* [online]. Český statistický úřad, 2017. [cit. 2025_01_7]. Dostupné z: <http://statistikaamy.csu.gov.cz/kdo-je-v-cesku-ohrozen-prijmovou-chudobou>

FIALÍK, Adam a SEDLÁČKOVÁ, Denisa. *Tematický výzkum: kvalitativní analýza krizových forem bydlení v Brně* [online]. Agentura pro sociální začleňování, 2019. [cit. 2025_01_6]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Brno_TV_AD_final_ZOR7.pdf

VÚPSV. *Dávka otcovské poporodní péče jako relativně nový instrument nemocenského pojištění – četnost využívání dávky a posouzení měřitelnosti efektů zavedení* [online]. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2022. [cit. 2024_03_27]. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_516.pdf

MPSV. *Povolání pracovník v sociálních službách* [online]. Ministerstvo práce sociálních věcí, 2021a. [cit. 2024_02_15]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1864299/P%C5%99%C3%ADru%C4%8Dka_povol%C3%A1n%C3%AD_PSS_final.pdf/a315a803-4d1d-f2ed-2feb-3b46b7b18140

MPSV. *Metodika MPSV pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým organizacím v oblasti podpory rodiny pro rok 2021* [online]. Ministerstvo práce sociálních věcí, 2021b. [cit. 2024_02_20]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Methodika+Rodina+-+Dodatek+%C4%8D.+1.pdf/eee753e9-e9ba-63cf-95e1-92c39786a64c>

MPSV. *Vybrané statistické údaje. Počet příjemců rodičovského příspěvku dle pohlaví* [online]. Ministerstvo práce sociálních věcí, 2023. [cit. 2024_03_26]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/vybrane-statisticke-udaje>

RILSA. *Zpráva o rodině 2023* [online]. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2023. [cit. 2024_03_31]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/ZOR+2023_FINAL.pdf/6be6c341-62f3-efa2-2c40-528952fde3f0

ESF. *Flexibilní pracovní trh a flexibilní pracovní prostředí* [online]. Evropský sociální fond, 2019. [cit. 2024_03_30]. Dostupné z: <https://www.uzs.cz/soubory/01%20-%20Manu%C3%A1l%20pro%20zam%C4%9Bstnavatele.pdf>

KOTALOVÁ JŮZOVÁ, Kristýna a kol. *Inovace v práci s ohroženými dětmi a rodinami* [online]. Ministerstvo práce sociálních věcí, 2019. [cit. 2024_02_20]. ISBN 978-80-7421-199-7. Dostupné z: https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2021/10/Inovace-v-praci-s-ohrozenymi-detmi-a-rodinami_final.pdf

EUROSTAT. *Young people – family and society* [online]. European Commission, 2023. [cit. 2025_01_7]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Young_people_-_family_and_society

ADR. Diakonie Českobratrské církve evangelické, Střední Čechy. *Azylový dům pro rodiny s dětmi* [online]. ČR: 2024. [cit. 2024_02_14]. Dostupné z: <https://www.diakonie-stred.cz/nase-sluzby/sluzby-pro-matky-a-rodiny-v-krizi/azylovy-dum/>

MPSV. *Registr poskytovatelů sociálních služeb* [online]. Ministerstvo práce sociálních věcí, 2024. [cit. 2024_02_13]. Dostupné z: <http://iregistr.mpsv.cz/socreg>

Acorus. *Služba azylový dům* [online]. ČR: 2024. [cit. 2024_02_14]. Dostupné z: <http://www.acorus.cz/cz/sluzby/azylovy-dum.html>

ADMD. Centrum sociálních služeb Praha. *Azylový dům pro matky s dětmi*. [online]. ČR: 2024. [cit. 2024_03_29]. Dostupné z: <https://www.csspraha.cz/azylovy-dum-pro-matky-s-detmi>

Čermáková, M. *Gender* [online]. In ed. Nešpor, Z. R., Sociologická encyklopedie. Praha: Sociologický ústav AV ČR: 2018. [cit. 2024-02-27]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Gender>

Česká správa sociálního zabezpečení. *Otcovská* [online]. ČR: 2024. [cit. 2024_03_1]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/otcovska>

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1 Tabulka se základními charakteristikami informátorů..... 58